



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jimmy Lyttbacka

Ställt utom rimligt tvivel
Bevispraxis i våldtäktsmål

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Termin för examen: HT2014

Innehåll

INNEHÅLL	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	6
1.3 Metod	6
1.3.1 Uppsatsens utgångspunkter	6
1.3.2 Material	7
1.4 Avgränsning	8
1.5 Teori	8
1.6 Forskningsläge	9
2 BEVISPRÖVNING I BROTTMÅL	11
2.1 Inledning	11
2.2 Allmänt om svensk bevisrätt	11
2.3 Huvudbevis	13
2.3.1 Analys av målsägandens utsaga	13
2.3.2 Stödbevis	14
2.4 Motbevis	15
3 VÅLDTÄKTSBROTTET	17
3.1 Inledning	17
3.2 Brottsbalken (1962:700)	17
3.3 Lagändringar 1984–2005	18
3.3.1 Lagändring 1984–1992	18
3.3.2 Lagändring 1998	19
3.3.3 Lagändring 2005	19
3.4 Sammanfattande synpunkter	20
4 PRAXIS	21

4.1	Inledning	21
4.2	NJA 1980 s 725 – ”Haschefallet”	21
4.2.1	Tingsrätten	23
4.2.2	Hovrätten	24
4.2.3	Högsta domstolen	24
4.3	NJA 1988 s 40 – ”Solariefallet”	26
4.3.1	Tingsrätten	27
4.3.2	Hovrätten	28
4.3.3	Högsta domstolen	28
4.4	NJA 1991 s 83 – ”Bulgarienfallet”	29
4.4.1	Tingsrätten	30
4.4.2	Hovrätten	31
4.4.3	Högsta domstolen	31
4.5	NJA 1992 s 446 – ”Jungfrufallet”	32
4.5.1	Tingsrätten	34
4.5.2	Hovrätten	35
4.5.3	Högsta domstolen	37
4.6	NJA 1996 s 176 – ”DNA-fallet”	39
4.6.1	Tingsrätten	43
4.6.2	Hovrätten	44
4.6.3	Högsta domstolen	45
4.7	NJA 2005 s 712 – ”Stuvstafallet”	46
4.7.1	Tingsrätten	47
4.7.2	Hovrätten	48
4.7.3	Högsta domstolen	48
4.8	NJA 2009 s 447 I – ”Knivfallet”	48
4.8.1	Tingsrätten	51
4.8.2	Hovrätten	52
4.8.3	Högsta domstolen	52
4.9	NJA 2009 s 447 II – ”Spanskafallet”	53
4.9.1	Tingsrätten	54
4.9.2	Hovrätten	54
4.9.3	Högsta domstolen	54
5	SAMMANSTÄLLNING AV PRAXIS	56
5.1	Inledning	56
5.2	Tabeller	56
5.2.1	Domslut	56
5.2.2	Målsägandes trovärdighet	56
5.2.3	Beaktansvärda skäl att falskt tillvita den åtalade	57
5.2.4	Målsägandes uppförande efter det misstänkta övergreppet	58
5.2.5	Tilltalades trovärdighet	58
6	ANALYS	59

6.1	Bevisprövning i våldtäktsmål	59
6.2	Våldtäktsbrottet	59
6.3	Rättsfallsstudien	60
6.3.1	Domslut	60
6.3.2	Huvudbevis	60
6.3.2.1	Målsägandens trovärdighet	60
6.3.2.2	Beaktansvärda skäl att falskt tillvita	62
6.3.2.3	Målsägandes uppförande efter det misstänkta övergreppet	64
6.4	Motbevis	65
6.4.1	Tilltalades trovärdighet	65
	BILAGA A	67
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	69
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	71

Summary

The purpose of this essay is in part to examine if there are any differences between the district court, the Court of Appeal and the Supreme Court when it comes to their evaluation of evidence in rape cases where the main evidence is the statement of the victim, and in part to examine if this evaluation has changed over the time span of 1980–2013. To fulfill this purpose a legal case study is used to analyze a selection of cases that has fulfilled a set of criteria. Most importantly, the main evidence in the case has to be the statement of the injured party and the defendant has to be of a dissenting opinion. The results of the legal case study are then compared to the amendments made to the law during the period, to see if it's possible to explain any eventual differences in the evaluation of evidence. The results are analyzed and discussed from the defendants' perspective, in a discussion guided by the principle of rule of law.

Any conclusions from the case study must be drawn with caution, mainly because of the limited sample size. Another factor impairing the study is the fact that the courts of law don't use a uniform methodology for determining whether an individual is trustworthy or if her story is reliable. The courts reasons are also sparsely worded and it's often not entirely clear what has led the court to its conclusion. These shortcomings alone are reason enough to criticize the courts handling of these cases.

The conclusions of the study are worrisome. The district court, Court of Appeal and the Supreme Court differ amongst themselves as well as over time in their evaluation of evidence in these cases. Amendments made to the law do not explain these differences. They differ mainly in how they assess the victim and her story, and in what value they ascribe to these factors. There is a higher tendency to convict the accused in the district court and the Court of Appeal than in the Supreme Court, at least since the mid -90s. This is especially worrisome since the Court of Appeal usually is the last instance where these cases are tried. There are significant risks that the victims statements have been overvalued by the courts in the examined timeframe. There are reasons to question whether a high standard of evidence has been maintained during this period.

Sammanfattning

Uppsatsens syfte är att undersöka dels om det finns skillnader mellan rättsinstansernas bevisvärdering i våldtäktsmål, dels om denna bevisvärdering förändrats över tid mellan 1980 till 2013. För att uppfylla uppsatsens syfte har en rättsfallsstudie genomförts där samtliga rättsfall från den angivna tidsperioden som uppfyller de på förhand uppställda kriterierna har analyserats. Huvudbeviset ska ha bestått i målsägandens berättelse och den tilltalade ska ha varit av avvikande åsikt. Rättsfallsstudiens resultat har sedan jämförts med förändringar i lagtext för att utreda om detta kan förklara eventuella skillnader i bevisvärderingen. Resultaten analyseras och diskuteras utifrån den tilltalades perspektiv, med principen om rättsäkerhet som teoretisk utgångspunkt.

Studiens resultat måste tolkas med försiktighet av flera skäl, men främst på grund av att antalet behandlade rättsfall är begränsat. Andra omständigheter som försvårat rättsfallsstudien är att instanserna inte använder sig av en enhetlig, definierbar metodik eller begreppsapparat för att avgöra om en individ är trovärdig eller om dennes berättelse är tillförlitlig. Domskälen är ofta mycket sparsamt författade och det är inte alltid tydligt vad det är som lett domstolen till sin slutsats. Dessa brister försvårar en analys och utgör på egen hand goda skäl att kritisera rättens hantering av dessa mål.

De resultat som framkommit är bekymmersamma. Instanserna skiljer sig åt i sin bevisvärdering såväl sinsemellan som över tid, och någon förklaring till detta tycks inte stå att finna i lagtext eller förarbeten. Skillnaden gäller främst vilken vikt som läggs vid målsägandens och dennes berättelse, och hur dessa faktorer bedöms. Benägenheten att fälla den tilltalade i dessa mål är högre i underrätterna än i HD, i varje fall sedan mitten av 90-talet. Att underrätterna skiljer sig så mycket från HD är särskilt allvarligt med tanke på att HovR normalt är den sista instansen där dessa mål prövas. Risken är betydande att målsägandens utsaga övervärderats i bevisvärderingen under den undersökta perioden. Det finns skäl att ifrågasätta om ett högt ställt beviskrav verkligen upprätthållits.

Förord

Stort tack till min älskade sambo Johanna för hennes ovärderliga stöd och otaliga korrekturläsningar. Utan dig är det inte säkert att det hade blivit någon examen.

Äntligen.

Lund, mars 2015

Jimmy Lyttbacka

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
PLB	Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
SKL	Statens kriminaltekniska laboratorium
TR	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Bevisrätt är ett sådant område som jag blir mer benägen att ifrågasätta desto mer jag lär mig om det. Bevisvärderingen ska vara objektiv, slår någon fast. Jag är ganska säker på att det är omöjligt. Att det är och borde vara en målsättning är en annan sak. Beviskravet är mycket högt i brottmål, säger någon annan. Samtidigt beviljas en psykiskt sjuk man som återtagit sina erkännanden resning i åtta mordfall, och åtalen läggs sedermera ned. Hur högt är beviskravet i brottmål egentligen?

Tanken att undersöka beviskrav och bevisvärdering i våldtäktsmål föddes under en föreläsning i kursen *Sexualitet, samhälllig kontroll och straffrätt*. Föreläsaren argumenterade för att HD:s beviskrav i våldtäktsmål hade skärpts sedan 80-talet, något som sent omsider accepterats av underrätterna. Inledningsvis hade det knorrats, menade hon, men snart hade domstolarna accepterat att beviskravet nu var detsamma i våldtäktsmål som vid övrig brottslighet. Kort sagt menade hon att beviskravet vid sexualbrott tidigare varit lägre än vid annan brottslighet. Frågan intresserade mig. Om detta stämde så vore det väldigt allvarligt, beviskravet är ju högt satt av goda skäl.

Ytterligare tecken på att beviskravet i våldtäktsmål kan ha förändrats är att det ständigt tycks vara föremål för debatt. År 2006 släppte justitiekanslern rapporten ”Felaktigt dömda”. Elva fall granskades där personer dömts för grova brott men sedermera beviljats resning och friats. Åtta av fallen var sexualbrott. I rapporten kritiserades domstolarna för att dömt med för svagt bevisunderlag och att de för okritiskt granskat målsägandenas berättelser.¹ Femton advokater skrev ett öppet brev till dåvarande justitieminister Thomas Bodström där de larmade för att oskyldiga dömdes för grova sexualbrott.² Sedan dess tycks debatten ha ändrat fokus. Hur har bevispraxis egentligen utvecklats i våldtäktsmål?

¹ Axberger, Mentés, Goohe, Västberg, *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s Rättssäkerhetsprojekt*, s. 63.

² Aftonbladet, *Oskyldiga döms till fängelse*, <http://www.aftonbladet.se/debatt/article10816223.ab> hämtat 18/12-14.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka om det finns skillnader mellan de allmänna domstolarna i hur de värderar bevisning i våldtäktsmål, om denna värdering förändrats över tid och om en eventuell förändring kan förklaras med lagändringar i BrB 6 kap. 1 §. För att uppfylla uppsatsens syfte kommer en rättsfallsstudie att genomföras där de olika rättsinstansernas resonemang kring beviskrav och bevisvärdering kommer redogöras och jämföras. Eventuell diskrepans kommer diskuteras med utgångspunkt i den tilltalades rättssäkerhet. Avsikten är att uppnå syftet genom att besvara följande frågeställningar:

Hur är den svenska bevisrätten reglerad?

Innebär våldtäktsbrottet några särskilda bevisrättsliga problem?

Hur har det lagreglerade våldtäktsbrottet förändrats från 80-talet till idag?

Kan man se en förändring avseende hur liknande bevisning värderats sedan 80-talet till 2013, inom instanserna och sinsemellan?

1.3 Metod

1.3.1 Uppsatsens utgångspunkter

Målet med uppsatsen är att analysera bevisvärdering och beviskrav i brottmål. Våldtäktsmål har valts ut då det i dessa fall ofta saknas vittnen eller avgörande teknisk bevisning vilket innebär att rättsinstanserna, utifrån det begränsade bevisunderlaget, måste resonera kring beviskrav och bevisvärdering. För att besvara uppsatsens frågeställning och uppfylla dess syfte kommer dels rättsdogmatisk metod och dels empirisk metod att användas.

Rättsdogmatisk metod kommer användas för att redogöra för gällande rätt under vald tidsperiod, och svara på frågan om den har förändrats i sådan mån att det inverkat på bevisvärderingen. Detta innebär att gällande rätt kommer att analyseras och redogöras för med utgångspunkt i de traditionella rättskällorna, lagtext, förarbete, praxis och doktrin. I denna del kommer även särskild problematik som våldtäktsbrottet kan tänkas föra med sig att behandlas, och även här är utgångspunkten de traditionella rättskällorna

Med hjälp av empirisk metod kommer sedan vanligt förekommande argument att identifieras och ställas upp i tabeller. Detta för att göra rättsfallsstudien översiktlig och för att enklare kunna identifiera eventuella förändringar i praxis.

En möjlig väg för den här studien hade varit att välja en kortare tidsperiod och istället fokusera på en enskild instans, och därmed kunna gå igenom ett mer omfattande material och få ett större underlag att dra statistiska slutsatser från. Fokus i denna uppsats är bredare och omfattar förändring i praxis över en längre tid, och mellan instanserna. Till följd av detta omfattar analysen ett mindre antal fall. Detta tillåter dock en mer ingående analys.

Målsättningen är att redogöra för eventuella skillnader i bevisvärdering mellan rättsinstanserna, hur dessa har utvecklats över tid, analysera hur de förhåller sig till straffrättsliga principer och slutligen diskutera vilka konsekvenser detta kan ha haft och kan få för den tilltalades rättssäkerhet.

1.3.2 Material

I uppsatsens inledande avsnitt, som kort och allmänt behandlar beviskrav i brottmål, kommer lagtext, förarbeten och doktrin att användas. Detsamma gäller den efterföljande redogörelsen över relevanta förändringar i lagtext som ägt rum under den undersökta perioden

Vid den efterföljande rättsfallsanalysen kommer de rättsfall som prövats under perioden 1980 till 2013 och som uppfyller följande kriterier att analyseras.

- Fallet ska ha prövats av alla tre instanser hos de allmänna domstolarna. Detta för att det ska vara möjligt att observera skillnader i deras värdering av samma bevisning.
- Våldtäkt ska ha varit en åtalpunkt som har prövats i samtliga instanser (mål där HD t.ex. endast resonerat kring hur en styrkt gärning ska rubriceras faller bort).
- Bevisläget ska ha varit oklart, i den meningen att det inte stått klart att ett övergrepp alternativt sexuellt umgänge ägt rum.
- Målsäganden ska inte ha varit små barn eller inte kunnat höras i direkt anslutning till målet, då detta potentiellt förändrar bevisvärderingen.

Denna urvalsprocess har genomförts genom en sökning på Infotorg Juridik efter NJA referat under denna tidsperiod, med sökord "våldtäkt". De mål som uppfyller ovan ställda kriterier har valts ut. Vid denna sökning kom av någon anledning NJA 1980 s 725 inte med. Då detta

är ett centralt mål i sammanhanget som det ofta hänvisas till i såväl praxis som doktrin valde jag ändå att ta med det. Sammanlagt rör det sig om sju NJA-fall. I bilaga A redovisas ett urval av de rättsfall som valdes bort tillsammans med en kort motivering.

1.4 Avgränsning

I urvalet till rättsfallsstudien har snäva kriterier använts, dels av utrymmesskäl, dels för att uppfylla uppsatsen specifika syften. Om den bevispraxis som redovisas i praktiken är allmängiltig eller ej går det inte att säga något om utifrån denna undersökning.

Uppsatsen har ett rättsstatsperspektiv, och utgår således från idéer om rättssäkerhet. Till följd av detta kommer fokus att ligga på den tilltalades rättsskydd. Rättstrygghet och liknande principer och idéer ägnade att värna målsägandes intressen kommer inte behandlas närmare.

I avsnittet om beviskrav och bevisvärdering behandlas svensk bevisrätt allmänt. Några närmare redogörelser av akademiska modeller för bevisvärdering kommer inte att presenteras. Dessa metoders betydelse för hur bevisvärderingen genomförs och hur den utvecklats i praxis tycks vara minst sagt begränsad. Då denna uppsats behandlar hur bevisvärdering och beviskrav definierats och använts i praktiken och hur detta står i relation till rättsstatideologiska grundsatser är dessa akademiska ansatser av begränsat intresse.³

Avsnittet som behandlar utsageanalysens teoretiska utgångspunkter kommer att hållas kort. Fokus är inledningsvis metodens teoretiska begränsningar, och här knyter redogörelsen an till beteendevetenskaplig forskning.

Avsnittet där förändringar av våldtäktsbrottet redogörs för kommer endast lagstiftning som kan ha påverkat de undersökta fallen att redogöras för. Lagändringen 2013 lämnas därför därhän.⁴

1.5 Teori

Framställningens teoretiska utgångspunkt är principen om rättssäkerhet, vars grundläggande syfte är att skydda enskilda individer från övergrepp från det offentliga. Som definition av rättssäkerhet används följande citat från Nationalencyklopedin:

³ För en redogörelse av olika teoribildningar och metoder, se Diesen, *Bevisprövning i brottmål*, s. 30–51.

⁴ Se prop. 2012/13:111.

[...] rättssäkerhet, juridisk rättvisa. Någon entydig definition finns inte, men i allmänt språkbruk brukar benämningen innebära att ett land har en lagstiftning och ett system i övrigt som innebär att den enskilde medborgaren har ett skydd mot godtyckliga ingrepp från samhället självt, t.ex. att man inte åtalas eller döms utan tillräcklig bevisning, att man inte döms utan tyckligt stöd i lag och att alla medborgare oavsett samhällsställning eller ursprung bedöms på ett likartat sätt. Den enskilde medborgaren är även tillförsäkrad juridisk trygghet för sin person och egendom samt att rättsreglerna ska tillämpas på ett förutsebart och effektivt sätt.⁵

Ur principer om rättssäkerhet utläses centrala straffrättsliga principer, som i sin tur ligger till grund för bevisrätten. Dessa presenteras mer utförligt nedan under 2.1. Dessa principer är relevanta för uppsatsen då uppsatsens fokus ligger på den tilltalades rättssäkerhet. Den teoretiska utgångspunkten kommer användas för att problematisera och diskutera gällande beviskrav och eventuella skillnader mellan instanserna och över tid.

1.6 Forskningsläge

Flertalet ansatser har gjorts för att analysera svenska domstolars hantering av våldtäktsmål och bevisning i allmänhet. Värderingar och analyser av personers utsagor kommer ofrånkomligt att beröra beteendevetenskapliga områden. En ansats med syfte att föra samman juridiken med den beteendevetenskapliga forskningen har Lena Schelin gjort i sin bok *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, som är en omarbetning av hennes avhandling. Denna har varit till stor nytta i mitt arbete, då det varit av stor vikt att få en uppfattning om aktuell beteendevetenskaplig forskning som är relevant för värderingen av utsagor.

Christian Diesen har i sin antologi BEVIS, som började ges ut 1997, behandlat ett stort antal bevisrättsliga frågor. I den tionde och sista delen, *Bevisprövning i brottmål*, behandlas svensk bevisrätt i brottmål i allmänhet. Flertalet ämnen behandlas, däribland redovisas olika normativa och deskriptiva metoder för bevisprövning tillsammans med en redogörelse över den praktiska bevisvärderingen och de svårigheter som denna är behäftad med.

Ulrika Andersson har i sin doktorsavhandling *Hans (ord) eller hennes? – En Könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox Förlag, 2004, bland annat

⁵ Rättssäkerhet, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/lang/rattssaekerhet>

undersökt hur HovR:n resonerat i våldtäktsmål med utgångspunkt i en diskursanalytisk metod. Undersökningen fokuserar på offret och vilka underliggande föreställningar om dennes kön, kropp och sexualitet som rättens sätt att uttrycka sig speglar.

2 Bevisprövning i brottmål

2.1 Inledning

För att en diskussion om bevisvärdering och beviskrav i våldtäktsmål ska vara möjlig så måste den svenska bevisrätten redogöras för. De delar av bevisrätten som är av särskild betydelse i våldtäktsmål där avgörande teknisk bevisning saknas, som t.ex. hur en utsaga analyseras, kommer att ägnas lite mer utrymme.

2.2 Allmänt om svensk bevisrätt

Den svenska bevisrätten är, i motsats till legal bevisteori, ”fri”. Detta innebär att bevisföringen, bevisvärderingen och bevisprövningen huvudsakligen är fri från legala restriktioner.⁶

Att bevisföringen är fri innebär att parterna är fria att åberopa i princip vilken typ av bevisning de vill. I RB 35 kap. 7 § 1–5 p ges rätten en möjlighet att avvisa bevisning om beviset är *uppenbart* irrelevant för målets utgång, omständigheten som part vill visa är utan betydelse i målet eller beviset inte behövs. Sistnämnda avser t.ex. bevis som är ägnade att bevisa något som är ostridigt i målet. Detta är ett högt ställt krav som innebär att domstolen även måste acceptera bevisning med ett begränsat bevisvärde.⁷

Som nämnts ovan är även rättens bevisvärdering och bevisprövning fri och sparsamt reglerad. I RB 35 kap. 1 § instrueras rätten att ”efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat”. I förarbetena sägs att värderingen ska vara objektiv, och stödjas på skäl som kan godtas av andra förståndiga personer.⁸ Huruvida en värdering av ett bevis någonsin kan vara objektiv kan dock ifrågasättas.⁹ Detta får förmodligen tolkas som att bevisvärderingen ska utföras så objektivt som möjligt.

En central princip i den svenska brottmålsprocessen är principen om oskyldighetspresumtion. Principen finns uttryckt i Europakonventionens art 6.2 och stadgar att den som ”blivit

⁶ Ekelöf, Edelstam, Heuman, *Rättegång IV*, s. 26f.

⁷ Ekelöf, m.fl. a.a. s. 37 f.

⁸ SOU 1938:44 s. 377 f.

⁹ Mellqvist, SvJT 2013, s. 753–778.

anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts”. Presumtionen är en utgångspunkt för hela processen.¹⁰

Under huvudförhandling tar oskyldighetspresumtionen sig uttryck främst genom principerna *in dubio pro reo* och *in dubio mitius*. Förstnämnda översätts ungefär till ”i tveksamma fall till förmån för den tilltalade”, och det är ur denna som hellre fria än fälla utläses. Sistnämnda betyder ungefär ”i tveksamma fall välj det för den tilltalade fördelaktigaste alternativet”.¹¹ Av dessa följer att bevisbördan placeras hos åklagaren, att denne lyder under en objektivitetsprincip och att ett högt beviskrav ska gälla vid brottmål.¹²

Dessa principer härstammar ur en ovilja att döma oskyldiga, och det är av principiella skäl som beviskravet i brottmål är mycket högt. Detta beviskrav sänks inte för att åklagaren stöter på bevissvårigheter.¹³ Att detta höga beviskrav gäller för brott som kan medföra att den tilltalade frihetsberövas är otvetydigt. Huruvida beviskravet sänks något vid brott av mindre allvarligt slag, där en mindre bot kan komma på fråga, råder det emellertid oenighet om i doktrinen. Om någon sänkning av beviskravet skulle kunna komma på fråga så borde den vara ytterst blygsam.¹⁴

Någon uttrycklig beskrivning av detta beviskrav i lagtext saknas, likaså en utförlig diskussion om detta i förarbetena. I sistnämnda kan dock man läsa sig till att bevisningen ska ha *övertygat* domaren för att en fällande dom ska komma på fråga.¹⁵ I tidigare praxis har begreppet *styrkt* använts och idag används ofta begreppet *bortom rimligt tvivel*, som HD använde sig av för första gången i NJA 1980 s 725.¹⁶ Torkel Gregow har beskrivit beviskravet som att ”det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”.¹⁷

Att beviskravet rent principiellt är mycket strängt råder det enighet om. Någon absolut vetenskap är det dock inte tal om, och hur noggrann man än försöker vara kommer misstag begås. Hur strängt beviskravet är i praktiken, och om det skiljer sig mellan brottstyper, är en annan fråga. Vad gäller våldtäktsbrottet så uttrycks det specifikt i förarbetena att det krävs att

¹⁰ Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, s. 32.

¹¹ Se Juridikens termer, 9:e upplagan.

¹² Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, s. 31–34.

¹³ Ekelöf, *Rättegång IV*, s 154.

¹⁴ Se Ekelöf, a.a. s. s 154–156 och Diesen, *Bevisprövning i brottmål*, s. 150-152.

¹⁵ SOU 1938:44, s. 377 f.

¹⁶ Fallet redovisas under avsnitt 4.1.

¹⁷ Gregow, SvJT 1996, s. 510.

gärningsmannens skuld är bevisad bortom rimligt tvivel för att en fällande dom ska komma på fråga, precis som vid andra brott.¹⁸

2.3 Huvudbevis

Med huvudbevisning menas den bevisning som avser styrka olika bevissteman i gärningsbeskrivningen. Renodlade utsagemål, det vill säga mål där bevisningen *enbart* utgörs av målsägandens berättelse, torde vara ganska ovanliga. Det är dock inte ovanligt att målsägandens utsaga är huvudbevis i våldtäktsmål, men att stödbevisning av något slag föreligger.¹⁹ I de fall där målsägandens utsaga är den huvudsakliga bevisningen är det centralt för domstolen att avgöra vilket bevisvärde som kan tillskrivas utsagan, och därmed även vilken trovärdighet som kan tillskrivas målsäganden som person.

2.3.1 Analys av målsägandens utsaga

I viss doktrin håller man isär begreppen *trovärdighet* och *tillförlitlighet*. Med trovärdighet avses vilken allmän tillit som kan sättas till personen som avger en berättelse, medan tillförlitlighet berör själva berättelsen. En person som är alltigenom trovärdig kan således lämna en berättelse som saknar tillförlitlighet. Även en trovärdig individ kan missta sig eller vara glömsk. Denna uppdelning görs dessvärre bara i delar av doktrinen och i praxis används begreppen snarare som synonymer. Begreppen kan alltså avse själva individen, den berättelse som lämnats eller båda delar.²⁰

Bedömningen av en persons trovärdighet utförs genom någon slags analys av hur utsagan lämnats i rätten. Normalt utgår denna från de allmänna kroppsliga och personliga intryck som individen förmedlar. Bedömningen har en tydligt subjektiv prägel.

När det gäller tillförlitlighet hos en berättelse bedöms normalt utsagans detaljrikedom, beständighet och individualitet. Även här finns betydande utrymme för felbedömningar. Människans förmåga att minnas och korrekt återge händelser tycks vara sämre än vad som förväntas. Felaktiga minnesbilder kan lätt skapas omedvetet genom att ny information tolkas in i minnesluckor.²¹

¹⁸ Prop. 1983/84:105, s. 21.

¹⁹ Schelin, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 40.

²⁰ Schelin, a.a. s. 240.

²¹ För en utförlig redogörelse över potentiella felkällor vid värderingen av en utsaga, se Schelin, a.a. s 104–162.

Det är inte självklart i vilken mån det överhuvudtaget är möjligt att med en större säkerhet än en ren chansning avgöra om en person talar sanning eller ej. Studier på området pekar snarare mot att människor generellt, domare inräknat, är mycket dåliga på detta. Om A ska försöka avgöra om B talar sanning och A inte känner B sedan innan, lyckas A med detta i bästa fall 60 % av gångerna. Alltså lite oftare än vid en blind chansning och polismän, domare, m.fl. är inte bättre på detta än lekmän.²² Det är inte ovanligt att ett visst beteende felaktigt antas vara kopplat till sanning eller lögn.²³

2.3.2 Stödbevis

Vad som egentligen avses med stödbevisning är inte helt självklart, men det ska röra sig om ett bevis som ger stöd till åklagarens huvudbevis. Begreppet ska förmodligen tolkas väldigt brett, i praxis har i stort sett samtliga omständigheter som har någon betydelse i målet accepterats som stödbevisning.²⁴ I våldtäktsmål kan det röra sig om märken på målsägandens kropp, vittnen som kan berätta hur målsäganden uppfört sig efter den påstådda gärningen och liknande.

Om det finns ett principiellt krav på stödbevisning vid sexualbrottsmål har diskuterats i doktrinen. Bo Svensson, dåvarande ordförande i Högsta Domstolen, har hävdad att NJA 2005 s 712 ska tolkas som att någon form av stödbevisning som regel ska krävs för att en fällande dom ska kunna meddelas.²⁵ Andra, bland annat Torkel Gregow, har fört fram att ett principiellt krav på stödbevisning skulle strida mot principen om fri bevisprövning.²⁶ Förmodligen ska praxis tolkas som en huvudregel med få möjligheter till undantag.²⁷ Andra har anfört att en trovärdig målsägare som lämnar en tillförlitlig berättelse normalt bör vara tillräckligt för en fällande dom, och att stödbevisning endast är nödvändigt om det finns brister i målsägarens utsaga.²⁸

²² Schelin, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 182.

²³ Schelin, a.a. s. 240.

²⁴ Schelin, a.a. s. 41.

²⁵ Svensson, JT 2006-07 s. 382 f.

²⁶ Gregow, SvJT 1996 s. 515.

²⁷ Schelin, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 41.

²⁸ Sutorius, *Bevisprövning vid sexualbrott*, s. 120.

2.4 Motbevis

Den tilltalade har ingen skyldighet att uttala sig under processen eller för den delen bevisa sin oskuld, även i de fall han lätt hade kunnat göra det. Väljer han att sitta tyst är det upp till rätten att pröva vilken betydelse detta kan tänkas ha i bevishänseende, enligt RB 35 kap. 4 §. I brottmål får tystnaden endast med stor varsamhet tolkas som ett bevis mot honom, och vid grövre brott sägs i förarbetena att omständigheten inte har någon egentlig bevisverkan.²⁹

Normalt väljer den tilltalade att presentera någon form av motbevisning. Syftet med den är att minska bevisvärdet av det som åklagaren lyft fram så att det inte når upp till beviskravet. I våldtäktsmål där huvudbevis är målsägandens utsaga rör det sig normalt om att den tilltalade bemöter målsägandens påståenden med en egen utsaga.

Den tilltalades utsaga kan givetvis innebära positiva konsekvenser för honom. Den tilltalades berättelse ska ligga till grund för prövningen om den versionen som lämnas av målsäganden inte kan styrkas. Utgångspunkten för prövningen är alltså den tilltalades berättelse, tills den eventuellt kan vederläggas. Det är vanligt att ett åtal inte kan anses styrkt mot den åtalades bestridande.³⁰

Vilken betydelse har det om en tilltalad lämnar en helt osannolik berättelse? Stärks misstanken mot honom? Sänks beviskravet? I NJA 1982 s 164 säger HD att misstanken mot de tilltalade stärkts då de inte lyckats lämna en trovärdig förklaring. Europadomstolen resonerar på ett liknande sätt i avgörandet *John Murray v. United Kingdom*. I fallet förelåg starka indicier mot Murray, det rådde inget tvivel om att han befunnit sig på brottsplatsen. Murray vägrade förklara sin närvaro vilket Europadomstolen betraktade som ytterligare ett argument för att han varit inblandad i brottet.

Enligt ordalydelsen är det svårt att tolka dessa avgöranden på annat vis än att den bristfälliga förklaringen från den tilltalade stärker misstanken mot honom.³¹ Diesen har dock lyft fram en alternativ tolkning av fallet från 1982. Han har hävdade att utrymmet för alternativa förklaringar minskar då det saknas motbevisning i form av ett utlåtande (som är värt att beakta) från den tilltalade vilket får som följd att åklagaren lättare uppfyller sin bevisbörda.³²

²⁹ SOU 1938:44 s. 381–382.

³⁰ Schelin, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 92.

³¹ Se även HovR:s resonemang i NJA 1988 s 40, ”Solariefallet”, under avsnitt 4.4.2.

³² Schelin, a.a. s. 57.

Syftet med resonemanget är att förklara hur en osannolik berättelse inte tolkas till den tilltalades nackdel, men ändå indirekt underlättar åklagarens bevisbörda. Denna förklaring är möjligtvis något enklare att rent principiellt förlika sig med.

Personligen är jag tveksam till detta då utrymmet för alternativa förklaringar torde vara konstant oavsett vad den tilltalade berättar. Ett misslyckat motbevis kan inte vara ett bevis för ett förhållande. Ett misslyckat motbevis sänker givetvis den tilltalades allmänna trovärdighet, men då den tilltalade inte har några förpliktelser att delta i processen kan aktivitet från hans sida inte gärna ligga honom till last i det avseendet att det därav blir enklare att fälla honom för brott.³³ Alternativet skulle vara att åklagarens bevisning ökar i värde, eller att beviskravet sänks, om den tilltalade inte uppfattas som trovärdig. Den rationelle försvararen skulle förmodligen inte riskera detta och hädanefters råda sin klient att vara tyst under förhandlingen, oavsett om den tilltalade var skyldig eller ej. Det kan ifrågasättas om en sådan ordning kan förenas med att bevisbördan helt ligger hos åklagaren.

Oavsett vad den tilltalade tar sig för under förhandlingen, med förbehåll för att ett erkännande kan förändra situationen, måste beviskravet kvarstå och värdet på åklagarens framlagde bevisning vara densamma.³⁴ Åklagaren måste styrka att det förhåller sig så som denne påstår. Har den tilltalades uppgifter vederlagts bör de lämnas utan avseende. Detsamma gäller om de helt saknar substans eller är helt osannolika.³⁵

³³ För ett mer utförligt resonemang på samma tema, jfr Schelin, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 57–58.

³⁴ Jfr Diesen, *Bevisprövning i brottmål*, s. 152–154.

³⁵ Se NJA 1985 s. 496 och Schelin, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 92–95.

3 Våldtäktsbrottet

3.1 Inledning

Vad som enligt lag omfattas av begreppet våldtäkt har förändrats under den undersökta tidsperioden. Nedan redogörs för relevanta förändringar för att utreda om lagändringarna borde ha påverkat domstolarnas bevisvärdering och det gällande beviskravet. Lagändringen som trädde i kraft 2013 har inte kunnat påverka något av de undersökta rättsfallen, och har därför lämnats därhän.³⁶

3.2 Brottsbalken (1962:700)

I BrB:s 6 kap. behandlades sedlighetsbrotten och i den 1 § reglerades *våldtäkt* och *våldförande*.³⁷ Våldtäkt kunde endast förövas av en man gentemot en kvinna och den enda sexuella handling som omfattades var ett heterosexuellt samlag.³⁸ Samlaget behövde inte ha fullbordats, det var tillräckligt att könsdelarna varit i kontakt med varandra. Någon varaktig kontakt krävdes inte.³⁹

Ett kvalificerat tvång krävdes, ett så kallat *råntvång*. Gärningsmannen måste ha använt våld eller allvarligt hot för att genomföra samlaget. Med våld avsågs huvudsakligen misshandel, men även ringa former av våld som att tvinga isär en kvinnas ben omfattades. Hotet skulle ha inneburit trängande fara, och med det avsågs fara för ett omedelbart förestående angrepp mot liv, hälsa eller något jämförbart intresse. Hotet behövde inte nödvändigtvis ha riktats mot offret, det kunde även riktas mot en annan person som var närvarande. Någon verklig fara behövde inte ha legat för handen, att det framstod så för offret var tillräckligt. Hotet behövde inte heller vara uttalat, så länge situationen framstod som omedelbart hotfull för offret. Att försätta offret i vanmakt eller annat liknande tillstånd likställdes med våld. Detta berör sådana situationer som t.ex. där gärningsmannen i hemlighet drog av offret. Att utnyttja en situation där offret frivilligt försatt sig i ett hjälplöst tillstånd omfattades inte av

³⁶ Se prop. 2012/13:111.

³⁷ ”Tvingar man kvinna till samlag genom våld å henne eller genom hot som innebär trängande fara, dömes för *våldtäkt* till fängelse, lägst två och högst tio år. Lika med våld anses att försätta kvinnan i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för *våldförande* till fängelse i högst fyra år.”

³⁸ Prop. 1962:10 B s. 18.

³⁹ Prop. 1983/84:105 s. 17.

våldtäktsbestämmelsen. Detsamma gällde att utnyttja förståndshandikapp, att offret sov eller var medvetslös eller psykiskt sjuk. Sådana gärningar kunde istället rubriceras som sexuellt utnyttjande. Att tilltvinga sig sexuellt umgänge genom lindrigare former av våld eller tvång föll under brottsbeskrivningen för frihetskränkande otukt.⁴⁰

En gärning som uppfyllde rekvisiten för våldtäkt men som ansågs mindre grov kunde rubriceras som *våldförande*. Förhållanden som kunde beaktas här var kvinnans relation till mannen. Existerade en sexuell relation sedan tidigare mellan parterna valdes i praxis ofta den mildare rubriceringen. Så var även fallet om kvinnan följt med en man som hon bara var ytligt bekant med till dennes bostad eller liknande, även om våldet eller hotet varit av allvarligt slag.⁴¹

3.3 Lagändringar 1984–2005

3.3.1 Lagändring 1984–1992

I och med lagändringen 1982 ändrades rubriken på det 6 kap. från *Om sedlighetsbrotten* till *Om sexualbrotten*. Våldtäktsbrottets utvidgades på så vis att det, förutom samlag, nu även skulle omfatta *med samlag jämförligt sexuellt umgänge*. Bestämmelsen blev även könsneutral.⁴²

Den nya brottsbeteckning *grov våldtäkt* infördes. Vid bedömningen om brottet skulle anses grovt skulle det särskilt beaktas om våldet varit livsfarligt eller har medfört skador av allvarligare slag eller om gärningsmannen visat särskild råhet.⁴³

Om en person genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge utan att rekvisiten för våldtäkt är uppfyllda dömdes istället för *sexuellt tvång*. Den mildare rubricering *våldförande* upphävdes. Avsikten med detta var att minska betydelsen av offrets relation till gärningsmannen och offrets handlande innan övergreppet.⁴⁴

Genom lagändringen 1992 definierades det tydligare i lagtexten när en våldtäkt skulle bedömas som grov. Det skulle särskilt beaktas om gärningsmannen med hänsyn till

⁴⁰ A.prop. s. 18 f.

⁴¹ A.prop. s. 19–22.

⁴² A.prop. s. 14–18.

⁴³ A.prop. s. 22–24.

⁴⁴ A.prop. s. 19–22.

tillvägagångssättet, offrets låga ålder eller på annat sätt, visat särskild hänsynslöshet eller råhet.⁴⁵

3.3.2 Lagändring 1998

Våldtäktsbegreppet utvidgades genom denna lagändring på så vis att vissa gärningar som innan betraktats som sexuellt tvång nu skulle bedömas som våldtäkt. Det krävs inte längre att den sexuella gärningen är jämförlig med samlag, utan kränkningen och omständigheterna i övrigt måste genom en objektiv bedömning anses vara jämförlig med ett påtvingat samlag. Motivet för detta är att andra typer av sexuella handlingar kan tänkas vara mer kränkande och smärtsamma än handlingar jämförliga med samlag.⁴⁶

3.3.3 Lagändring 2005

Det legala våldtäktsbegreppet utvidgas här ytterligare. Begreppet *sexuellt umgänge* byts ut till *sexuell handling*, som har en något vidare betydelse. Det tvång som krävs mildras från råntvång till att motsvara BrB 4:4 som reglerar olaga tvång. Nu krävs endast *våld mot person*, vilket är ett vidare begrepp. Exempel på detta tvång är att rycka i någons arm, knuffa eller hålla fast någon. Även kravet på hot mildras något så att det nu omfattar hot om de gärningar som faller under olaga tvång, så som hot om brottslig gärning. Som exempel nämns hot om att slå sönder offrets egendom, skadegörelse.⁴⁷

Vad det gäller att utnyttja ett hjälplöst tillstånd så krävs inte längre att den tilltalade orsakat detta tillstånd. Fall som tidigare rubricerats som *sexuellt utnyttjande* omfattas nu av våldtäktsregleringen. Detta gäller till exempel övergrepp på personer som saknar förmåga att värja sig på grund av berusning, sjukdom eller funktionshinder.⁴⁸

För att brottet ska bedömas som grovt har tidigare krävts *livsfarligt våld*, efter denna lagändring räcker det att *våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art*.⁴⁹

⁴⁵ Prop. 1991/92:35 s. 11–14.

⁴⁶ Prop. 1997/98:55 s. 89–92.

⁴⁷ Prop. 2004/05:45 s. 41–47.

⁴⁸ A.prop. s. 47–49.

⁴⁹ A.prop. s. 54–55.

3.4 Sammanfattande synpunkter

Våldtäktsbrottet har utvidgats till att omfatta ett stort antal gärningar i flera etapper under perioden. Något skäl i lagtext eller förarbeten för att detta skulle ha någon påverkan på domstolarnas bevisvärdering och det gällande beviskravet i brottmål i allmänhet och våldtäktsmål i synnerhet finns inte. Där ämnet tas upp sägs det att ”det givetvis vid våldtäkt liksom vid andra brott för en fällande dom måste krävas att gärningsmannens skuld är bevisad bortom rimligt tvivel”⁵⁰.

⁵⁰ Prop. 1983/84:105 s. 21.

4 Praxis

4.1 Inledning

Nedan refereras samtliga NJA-fall som uppfyller de kriterier som ställdes upp under 1.3.2. Bakgrunden till målen presenteras så kortfattat som tillåts för att ändå förmedla en tydlig bild av vilka förhållanden som ligger förhanden i varje enskilt mål. Varje instans resonemang gällande bevisvärdering och skuldfråga redovisas så heltäckande som möjligt.

Syftet med denna del är observera vilka argument och resonemang gällande bevisvärdering och beviskrav som är vanligt förekommande i den här typen av mål. Dessa sammanställs nedan under avsnitt 5, resultatet analyseras under avsnitt 6.

4.2 NJA 1980 s 725 – ”Haschfallet”

I följande mål står två män, R och L, åtalade för tre separata fall av våldtäkt. **I det första delfallet**, (a), ska R med våld och hot om våld ha tvingat N (16 år) till samlag och annat könsligt umgänge. Våldet skulle ha bestått i att han, sedan han låst sin lägenhets ytterdörr och tvingat N att röka cannabis, dragit henne till en säng, hållit fast henne och särat på hennes ben. Hotet ska ha bestått i att han hållit i en kniv och sagt åt henne att hon inte fick berätta för någon om det som skett, för då kunde man inte veta vad som skulle hända med henne. R bestred åtalet och förnekade att något sexuellt umgänge överhuvudtaget ägt rum.

N har berättat att hon träffat R på Gustav Adolfs torg. Hon kände honom inte men hade sett honom vid ett par tidigare tillfällen. Efter att de diskuterat någon slags försäljning av smycken följde hon med R upp till hans lägenhet. Där förmådde han henne att röka hasch, något hon bara gjort en gång tidigare. Efter detta blev R hotfull och plockade fram en pennkniv. N tvingades ta av sig sina kläder. Därefter tvingade han till sig sexuellt umgänge på det sätt åklagaren påstått. Så snart hon kunde lämna lägenheten har hon begett sig till sin pojkvän. Hon har genast berättat för honom vad som hänt, och de har därefter gemensamt åkt till polisen för att anmäla händelsen.

R har berättat att han träffat N på Gustav Adolfs torg. Han kände igen henne då hon vid ett par tillfällen tidigare tiggat pengar av honom. Hon erbjöd honom att köpa stulna damkläder som hon hade i en påse, men han var inte intresserad. Hon frågade då om han hade lite pengar

åt henne. R hade lite 25-öringar i sin bil som hon kunde få. När de kom fram till bilen frågade N om inte R hade lite hasch. Då han hade lite i lägenheten följde hon med honom dit. Hon stannade ett slag innan hon gick vidare. R lämnade själv lägenheten för att träffa sin fästmö. Han rörde henne inte i lägenheten och förstår inte varför hon anklagar honom för våldtäkt.

Det andra delfallet, (b), omfattade två våldtäkter. Två flickor, U-B (14 år och 11 månader) och M (15 år), ska genom våld och hot om våld ha tvingats till samlag. U-B av L, M av R. För U-B:s del ska våldet ha bestått i att hon, sedan lägenhetsdörren låsts och hon tvingats röka cannabis, blivit knuffad, slagen och fasthållen. Hotet har bestått i att L sagt att han skulle döda henne om hon inte gjorde som han ville. L bestred åtalet, men vidgick att ett samlag med U-B:s samtycke ägt rum. För M:s del skulle våldet ha bestått i att R, sedan lägenhetsdörren låsts och M förmåtts röka cannabis, tagit struhtag på henne och med våld särat på hennes ben. Hotet ska ha bestått i att R sagt att han skulle döda henne om hon ej var tyst och hållit en knuten hand framför hennes ansikte. R bestred åtalet och förnekade att något samlag överhuvudtaget ägt rum.

Parterna var eniga om att de träffats under natten på Gustav Adolfs torg. R och L var ute i R:s bil. U-B och M var i behov av cigaretter och R och L erbjöd sig att köra dem till en butik. Resan slutade dock i R:s lägenhet. Om de hamnat där frivilligt och om den efterföljande haschrökningen skett frivilligt är något oklart, flickorna ändrar sig i denna del. De gick hursomhelst och lade sig, alla fyra, i en 120 cm bred säng.

R har berättat att flickorna frågade honom om de fick sova över i lägenheten, vilket han tillät. Flickorna låg i mitten och R och L låg på var sin sida av dem. M la sitt huvud på hans bröst. Hon började röra honom på underlivet. Han tog bort hennes hand, men den kom snart tillbaka. Han somnade efter detta. Vid 7-8-tiden vaknade han av att flickorna hoppade ur sängen. Efter att de klätt på sig och varit på toaletten sa de "hej då" och lämnade lägenheten. Ett par dagar efter detta greps R.

M har berättat att R hindrat dem från att lämna lägenheten och hela tiden hotat att döda dem. När de legat i sängen ett tag hade R börjat gnida sin penis mot hennes höft tills han fått utlösning. Han lade sig sedan på henne och förde in sin penis i hennes slida. M grät och bad honom sluta. R tog struhtag på henne och hotade att döda henne om hon inte var tyst. Han fick återigen utlösning. Sedan vände han på henne och förde in sin manslem i hennes anus.

Därefter har hon och U-B fått lämna lägenheten. De gick tillsammans till U-B:s mormor och berättade vad som hänt.

L har berättat att han försökt hålla om U-B när de lagt sig till sängs. Hon ville dock inte det och berättade att hon var förlovad. Han funderade på om hon var en sådan flicka som säger nej men menar ja. Han somnade till och vaknade upp efter ungefär en halvtimme. Han noterade att U-B låg nära och tryckte sin bakdel mot honom. Han försökte dra ner hennes trosor. U-B lyfte samtidigt sin kropp. När han dragit ner trosorna över hennes knän förde han bakifrån in sin penis i hennes slida. De gjorde båda samlagsrörelser. Efter samlaget skrattade flickorna. Han fick snart lust igen, och la sig då över henne med sitt vänstra ben mellan hennes ben. Då protesterade U-B. Han förstod att hon inte ville och avslutade sitt försök. Han hotade aldrig U-B, hans avsikt var att förföra henne. Hade hon protesterat hade han slutat omedelbart. Han noterade inte om det hände något mellan R och M.

U-B har berättat att hon vaknat av att L försökt ta av henne trosorna. När hon försökte hindra honom hotade han att döda henne. Hon gjorde motstånd, men L låste hennes ena arm och gav henne en örfil. Han tog av henne trosorna och förde in sin penis i hennes slida. Hon försökte komma undan men lyckades inte. L fick utlösning i hennes slida. Han vände sedan på henne och tilltvingade sig ytterligare ett samlag. Även denna gång fick han utlösning. Därefter förde han in sin penis i hennes anus. U-B var mycket upprörd och grät. När de på morgonen fick lämna lägenheten gick de direkt till U-B:s mormor och berättade att de blivit våldtagna.

Ytterligare bevisning som presenterades var ett vittnesförhör med U-B:s mormor (som hölls på L:s begäran) och ett vittnesförhör med den polis som tog emot anmälan. Skriftlig bevisning åberopades också i form av ett intyg från en läkarundersökning. Ingen bevisning talade avgörande för någon part.

4.2.1 Tingsrätten

I mål (a) så anför TR:n att det inte har framkommit någon omständighet ”som medför att tilltro ej kan sättas till [N:s] uppgifter”. R döms för våldtäkt.

Vad gäller mål (b) konstaterar TR:n att flickorna i vissa delar ändrat sin berättelse från vad de uppgett i polisförhören. Detta gäller t.ex. huruvida de frivilligt följt med hem till de tilltalade. Förklaringen till att de lämnat oriktiga uppgifter är att de utgått från att polisen inte skulle tro på att de blivit våldtagna om de sagt som det var. De har även lämnat en del motstridiga

uppgifter beträffande huruvida de rökt cannabis frivilligt och även angående det sexuella umgänget. Till följd av detta anser TR:n att flickornas uppgifter bör bedömas med viss försiktighet.

I åtalet mot L så har både den tilltalade och målsäganden vidgått att samlag förekommit, varför TR:n finner det utrett att i varje fall ett samlag ägt rum. Vidare sätter TR:n tilltro till U-B:s uppgift om att hon, med våld och hot om våld, tvingats till samlaget. Han döms för våldförande.

Angående det andra åtalet mot R så anser TR:n att R:s berättelse, att han sovit i stort sett hela tiden som han befunnit sig i sängen, i denna del är osannolik och menar att M:s uppgift om att samlag förekommit förtjänar tilltro. TR:n anser även att hennes uppgifter om att hon med våld och hot om våld tvingats till samlaget förtjänar tilltro. R döms för våldtäkt.

4.2.2 Hovrätten

HovR:n finner likt TR:n att flickornas berättelser förtjänar tilltro framför de tilltalades. Utöver de skäl för detta som TR:n angivit tillägger HovR att N:s berättelse haft mycket gemensamt med U-B:s och M:s, trots att de inte känner varandra. Förutom sexuella övergrepp har de talat om haschrökning mot deras vilja. En ytterligare omständighet som styrker tilltron till flickornas berättelse är att R tidigare är dömd för att ha haft könsligt umgänge med en 13-årig flicka. Detta umgänge ska enligt den tidigare domen ha föregåtts av haschrökning och enligt målsäganden skett med tvång. Med utgångspunkt i detta finner HovR:n det således styrkt att R, med våld och hot om våld, tvingat både N och M till samlag. Han döms för våldtäkt.

Vad gäller L är HovR:n ense med TR:n angående det könsliga umgänget, men finner det ej styrkt att han hotat döda U-B. Han döms för våldtäkt.

4.2.3 Högsta domstolen

I mål (a) finner HD N:s berättelse sammanhängande, klar och detaljerad. Ingen del av berättelsen är svårförklarlig. Det saknas enligt domstolen skäl att ifrågasätta att det som N berättar återger det som faktiskt skett. Hon har inte frångått de uppgifter hon lämnade vid sin polisanmälan. Det saknas beaktansvärda skäl för N att falskt tillvita R. Utifrån detta anser HD att N:s berättelse förtjänar sådan tilltro att åtalet mot R för övergrepp mot N måste anses styrkt. Han döms för våldtäkt.

Vad gäller mål (b) inleder HD med att anmärka på en del tveksamheter i flickornas berättelser, främst där de ändrat sig under rättsprocessens gång. Flickorna verkar inte heller kunna redogöra för vad den andre utsatts för, trots att de alla fyra befunnit sig i en 120 cm bred säng. R ska t.ex. ha ”vräkt sig” över M, något som U-B inte har lagt märke till.

I HD säger sig U-B inte minnas så mycket av vad som hänt efter att de gick och la sig i sängen. På frågor har hon dock sagt sig minnas att ett samlag ägt rum som hon inte var med på och att hon gjorde motstånd. Hon vet inte om L förstod att hon inte var med på det. Angående vad som hände mellan R och M har U-B sagt att hon inte märkt att det hände något mellan dem, bortsett från att hon möjligen ”kved på något vis”. På särskild fråga om hon grät har U-B svarat jakande och tillagt att även M gjorde det.

R:s invändning om att han inte varit intresserad av att ha samlag med M och dessutom avvisat hennes närmanden i sängen anser domstolen vara så osannolikt att det måste lämnas utan avseende. HD:s bedömning utgår således ifrån att R haft samlag med M, men domstolen poängterar att detta inte innebär att de utan vidare kan lägga flickornas berättelse till grund för avgörandet. Man kan tänka sig situationer där M haft frivilligt samlag med R, eller haft sådant samlag utan att göra det ”fullt klart för [R] att det skedde mot hennes vilja”. Domstolen kan tänka sig en situation där R ändå ansett det säkrast att förneka att samlag överhuvudtaget ägt rum., särskilt då han tidigare dömts för otukt med en 13-årig flicka.

Rätten tar även upp vittnesförhöret med U-B:s mormor. Flickorna ska ha gått hem till henne på morgonen efter att de lämnat R:s lägenhet. De ska ha berättat för henne att de blivit våldtagna, men i övrigt ska U-B ha varit gladlynt och ”som vanligt”.

Domstolen säger vidare att en väsentlig fråga vid bedömandet av deras trovärdighet är i vilken mån de haft motiv att falskt tillvita männen. Möjliga anledningar som försvaret framfört är att U-B ”bort kunna räkna med betydande obehag om hon inte kunde för den familj hos vilken hon bodde och för sin pojkvän ge en tillfredsställande förklaring till att hon varit borta hela natten”. M:s motiv skulle i sin tur vara att stödja U-B i hennes berättelse.

Vad gäller likheterna mellan det N har berättat och det som M och U-B berättat, som HovR:n lade vikt vid, så anser domstolen att detta förhållande blir utan betydelse om man tänker sig att ett samlag mellan M och R ägt rum, men att det kan ha varit frivilligt.

Domstolen ställer sig frågande till åtskilligt av vad flickorna anfört. Det är förvisso inte orimligt att händelseförloppet till stora delar utspelat sig på det vis som flickorna berättat. Flickornas berättelser kan även sägas förtjäna tilltro framför männens, men det räcker inte för en fällande dom. Rätten slår slutligen fast att för att någon av männen ska kunna fällas måste det vara ”ställt utom rimligt tvivel” att någon av dem tilltvingat sig sexuellt umgänge med någon av flickorna. Domstolen anser att det finns betydande utrymme för sådant tvivel vad gäller R och än mer vad gäller L, och de frias.

4.3 NJA 1988 s 40 – ”Solariefallet”

Åtal väcks mot N för två fall av sexuellt ofredande och ett fall av våldtäkt. De två fallen av ofredande handlar om opassande beröring i samband med att N gett kvinnorna massage. Nedan kommer endast våldtäktsåtalet att behandlas närmare, de andra två åtalen kommer endast omnämnas i den mån de tycks inverka på bevisvärderingen.

Enligt gärningsbeskrivningen har N tvingat A till samlag genom att under massage hålla fast henne och med sin kropp hindrat henne från att undkomma honom. Detta ska ha skett på en träningsstudio som drivs av N. Han förnekar gärning.

A har i förhör berättat att hon blivit tipsad om träningsinstitutet av sin fästman E, som vid tillfället själv tränade där. Vid A:s första besök träffade hon N som visade henne runt i lokalerna. När hon tränat klart och var på väg till omklädningsrummet kom N fram till henne och ville visa henne träningsinstitutets solarium. Väl inne i solariet nämnde A att hon kände sig stel efter träningen, varpå N föreslog en massage. Hon lade sig på en träbänk efter hans instruktioner, först på mage och sedan på rygg. När hon lade sig på rygg masserade N henne på bröstet och ner över magen mot underlivet. Han drog plötsligt av henne hennes kläder. Han lyfte upp hennes huvud med ena handen och kysste henne. Han sa att hon var hans ”drömflicka” och att han ville bli hennes pojkvän. Han drog av henne kläderna så de samlades vid hennes anklar och hävde sig sedan över henne. A kämpade emot men kunde inte komma loss. N särade på hennes ben och genomförde ett samlag till utlösning. A gjorde motstånd från början och gjorde rörelser med underkroppen under samlaget för att komma undan. Hon skrek inte, då hon inte visste vad som då skulle ske och att situationen var pinsam för henne. N pratade konstant. Han uttalade inget hot, men A uppfattade hela hans beteende som hotfullt. Efter samlaget lämnades hon ensam. Hon duschade och klädde sig. Innan hon lämnade institutet samtalade hon ett slag med N.

När hon kom hem pratade hon med sin kusin Y och sin fästman E på telefon och berättade för dem vad som hänt. E ska ha uttryckt sin förvåning över att A låtit samlaget ske. Dagen efter övergreppet ska ha ägt rum sig visade det sig att en av E:s kollegor, Å, också hade dåliga erfarenheter av träningsinstitutet, Å är en av kvinnorna som anmält N för sexuellt ofredande. Efter att A fått höra om Å:s erfarenheter polisanmälde hon N.

N har berättat att han känner igen A till utseendet. Han visade henne lokalerna, inklusive solariet på damavdelningen, innan hon började träna. Efter att hon tränat klart bad A henne att komma tillbaka dagen efter för att arbeta bort den kommande träningsvärken. Varken A eller N var inne på solariet efter att A tränat klart. N hade kunder att ta hand om. Hans fästmö L befann sig i träningsinstitutets lokaler vid tillfället, närmare bestämt på kontoret. Som möjlig anledning för A att falskt tillvita honom har N anfört att han och E vid flera tillfällen hamnat i politiska dispyter avseende den arabiska synen på israeler.

Både Y och E har hörts och bekräftat att A var ledsen och upprörd efter besöket på träningsinstitutet. **E har berättat** att han fortsatte gå till träningsinstitutet som vanligt efter det inträffade, tills han hade använt upp de träningspass som han betalat för i förskott. Han hälsade på N som vanligt och såg ingen anledning att föra övergreppet på tal. Han betraktade det som en fråga som de två kunde klara upp utan hans inblandning. Att några politiska samtal skulle ägt rum mellan honom och N förnekas av E.

N:s fästmö, L, har berättat att N:s förmåga att genomföra ett samlag är begränsat. Till följd av en ryggåkomma är han tvingad att ligga på rygg i förekommande fall. Hon har vidare berättat att N har problem med att få erektion och har smärtor vid samlag. De har inte kunnat ha ett normalt sexuellt umgänge på lång tid.

4.3.1 Tingsrätten

TR:n inleder med att slå fast att vad gäller frågan om ett samlag förekommit står ord mot ord. Direkt bevisning som pekar i någondera riktningen saknas och således anser sig rätten vara tvungen att dra slutsatser utifrån de omständigheter som föreligger. Som talande för A:s berättelse nämns avsaknaden av motiv för henne att falskt tillvita N, samt det orimliga i att hon skulle utsätta sig för en förundersökning och rättegång utan sann verklighetsbakgrund. Ytterligare stöd för A utgör Y och E:s vittnesmål, även om det sistnämnda anses svårbedömt. Det E sagt bekräftar visserligen att A varit ledsen efter besöket på träningsinstitutet, men detta

tyck inte ha påverkat E nämnvärt. Han har framstått som kallsinnig och oberörd, något som kan tolkas som att han ifrågasatt A:s trovärdighet.

Den förklaring som A lämnat om varför hon inte skrikit anser domstolen vara förhållandevis svag, vilket ger stöd åt N:s berättelse. Han hade aldrig träffat henne förut och kunde inte förlita sig på att hon skulle vara tyst. Han skulle i så fall ha riskerat att skandalisera såväl sig själv som sin verksamhet. Detta anser rätten övertygande tala för att N inte tilltvingat sig samlag med A. TR:n menar att omständigheterna som föreligger endast ger vid handen två möjliga scenarion, antingen att ett samlag överhuvudtaget inte ägt rum, alternativt att ett samlag som inte varit tilltvingat ägt rum. N frias. Han frias även från åtalen avseende sexuellt ofredande.

4.3.2 Hovrätten

HovR:n konstaterar inledningsvis att de berättelser som parterna lämnat är så oförenliga att någon av dem måste lämnat osann uppgift. Om N:s uppgifter ska godtas finns inget annat alternativ än att A lämnat oriktiga uppgifter. Det skulle förvisso kunna vara så att A agerat på ett sätt som fått N att tro att hon ville ha sex med honom, men då menar domstolen att N:s inställning, med hänsyn till den allvarliga anklagelsen, måste ses som så verklighetsfrämmande att den måste tala emot honom.

Vad som talar för A:s berättelse är de vittnesuppgifter som Y och E lämnat (i tillägg till de åtalspunkter om sexuellt ofredande som HovR:n funnit styrkta). L:s vittnesmål saknar enligt domstolen den tyngd som krävs för att ”verka i avgörande riktning till N:s förmån”. En bedömning av parternas sanningsenlighet talar till A:s fördel i så hög grad att rätten anser sig kunna fästa full tilltro till hennes uppgifter. N döms för våldtäkt.

4.3.3 Högsta domstolen

A:s uppgifter stöds inte av någon teknisk bevisning eller någon direkt vittnesiakttagelse och bör därför bedömas med stor försiktighet. Det måste stå utom rimligt tvivel att inte bara samlag ägt rum, utan också att det skett mot A:s vilja och att N haft detta klart för sig eller åtminstone räknat med det.

Särskilt ett förhållande anser domstolen är ägnat att inge tvekan. Det är det faktum att övergreppet ska ha ägt rum i det dåligt ljudisolerade solariet medan träningsinstitutet var

öppet och hade besökare. N skulle således, om gärningsbeskrivningen stämmer, ha riskerat hela sin verksamhet då han knappast kunde vetat om att A inte skulle skrika. Istället för att skrika på hjälp verkar det som att A har pratat sansat med N både innan och efter det påstådda övergreppet.

A har dock lämnat rimliga förklaringar när hennes berättelse har blivit ifrågasatt. Det går inte att betvivla att ett samlag ägt rum. Vad gäller frågan om det rör sig om en våldtäkt, poängterar rätten att ett önskemål av en kvinna om att inte ha samlag måste respekteras i varje situation. Något krav på att kvinnan gör fysiskt motstånd finns inte. A har berättat om hur hon bett honom sluta och gjort det motstånd som varit möjligt. Hon har även, på ett trovärdigt sätt som vittnar om att det rör sig om en stark och verklig upplevelse, berättat om ett chocktillstånd som ska ha inträtt efter övergreppet. HD:s slutsats är att A är att bedöma som helt trovärdig och att hennes utsaga, i alla delar, ska ligga till grund för prövningen. Åtalet är således styrkt, N döms för våldtäkt. Han frias för sexuellt ofredande.

4.4 NJA 1991 s 83 – ”Bulgarienfallet”

I detta mål stod R åtalad för en rad gärningar som skulle ha begåtts mot hans sambo, H, och hennes familj. **Enligt gärningsbeskrivningen** har R under perioden sommaren 1987 till slutet av juli 1990 vid ett mycket stort antal tillfällen genom våld tvingat H till samlag i deras gemensamma bostad. Våldet har bland annat bestått i att R betvingat H:s fysiska motstånd genom att med kraft sära på hennes ben och därefter hållit fast henne med ett kraftigt tag hennes armar och överkropp. R ska även ha misshandlat sin sambos syster och moder med slag med handens lillfingersida. Förstnämnda har han även hotat. Han ska dessutom ha misshandlat sin sambo med samma typ av slag med handens lillfingersida. Det är endast våldtäktsåtalet som kommer behandlas närmare här, övriga åtalspunkter omnämns endast i den mån de spelar in på bevisvärderingen i våldtäktsmålet. Direkta vittnesiakttagelser eller teknisk bevisning saknas.

H har berättat att våldet som skett i samband med övergreppen varit ringa. Ibland har han dessförinnan även med kraft tvingat ner henne i sängen. Dessa övergrepp ska, bortsett från ett tillfälle, ha skett när R varit berusad. Övergreppen ska enligt H huvudsakligen ha ägt rum under våren 1990, och under den perioden ska de ha skett en till två gånger i veckan. Ett par övergrepp har H beskrivit närmare, vid ett tillfälle har R hållit fast hennes armar och vid ett annat har han hållit en kudde över hennes ansikte. Under en resa till Bulgarien i juni 1990 har

H, i vad som beskrivs som ett känslomässigt sammanbrott, berättat för sin mor och sin syster att R slagit och våldtagit henne.

R har å sin sida berättat att det enda som egentligen fungerat i deras samliv har varit just det sexuella umgänget. Han har åberopat bevisning för att visa att hans alkoholberoende inte varit så gravt som det beskrivits. Han betraktar sig själv som alkoholist, men menar att han endast missbrukat alkohol under kortare perioder över några dagar ett par gånger om året.

Försvaret har anfört en del omständigheter som varit ägnade att förringa tillförlitligheten av H:s uppgifter. Några exempel på framförda invändningar är att hon inte lämnat R eller gått till polisen, trots att hon ska ha utsatts för grova övergrepp under en längre tid. Hon har även haft ett normalt sexliv med R under perioden. På det stora hela anses anklagelserna vara mycket vaga, bortsett från ett fåtal fall har H inte förmåtts precisera närmare när övergreppen ska ha skett eller hur dessa ska ha gått till.

4.4.1 Tingsrätten

TR:n frågar sig först vilken tilltro som kan sättas till H:s berättelse. Den kan inte karakteriseras som vare sig sammanhängande, klar eller detaljerad. Hon har flera gånger ändrat sina uppgifter. Hon har inte kunnat precisera ett enda våldtäktstillfälle. När hon blivit ombedd att göra det har hon istället, gång efter annan, berättat om ett tillfälle när R bara var berusad. Delar av hennes berättelse är även svårförklarliga. Det finns skäl att bedöma hennes berättelse med viss försiktighet. Vad som talar för henne är att hon berättat på ett trovärdigt och levande sätt, och vad rätten kan bedöma fallit i gråt utan att spela. Något beaktansvärt skäl för henne att falskt tillvita R allvarlig brottslighet har inte framkommit. Hon verkar helst ha velat slippa rättegången.

Sammanfattningsvis bedömer TR:n H som trovärdig och således ska hennes berättelse läggas till grund för prövningen framför det R berättat. En annan fråga är om H:s berättelse förtjänar sådan tilltro att det endast utifrån den kan anses klarlagt att R begått de påstådda gärningarna.

Av betydande vikt är att H inte kunnat redogöra för vilket slags våld eller hot om våld som förekommit vid våldtäkterna, förutom i två avseenden, tillfället med kudden och fastlåsningsen av armarna. I övrigt tycks inte något egentligt våld ha förekommit vid de eventuella övergreppen, vilket har betydelse vad gäller frågan om R insett att det var genom våld eller hot som han tilltvingat sig samlag. Rätten anser det hursomhelst utrett att R vid två tillfällen

under våren 1990 tilltvingat sig samlag med H. Vid det ena tillfället höll han en kudde över hennes huvud, vid det andra höll han fast hennes armar så att hon inte kunde röra sig. R har vid dessa tillfällen insett att han förgrep sig på H.

Rätten säger även att det finns mycket som tyder på att R utsatt H för mer omfattande övergrepp men då H lämnat förhållandevis vaga uppgifter kan det inte anses klarlagt att så skett. R döms för våldtäkt.

4.4.2 Hovrätten

Då åtalet bygger på respektive parts berättelse är det centralt att avgöra vilken av dessa som återger verkliga förhållanden. Av stor betydelse är i vilken mån R förändrat sitt beteende när han druckit. I domen redovisas en längre utredning om R:s alkoholvanor och hur hans beteende förändrats till följd av detta. Han ska ha blivit aggressiv och haft lätt att ta till våld när han varit berusad. Utredningen i de övriga åtalpunkterna ger stöd för detta. Minnesluckor har förekommit.

H:s berättelse har av rätten upplevts som självupplevd och hon har gett ett trovärdigt intryck. Det saknas beaktansvärda skäl för henne att falskt tillvita R. Vid en sammanvägd bedömning finner domstolen att H:s berättelse förtjänar tilltro framför R:s och ska ligga till grund för avgörandet. Hennes utsago präglas dock av en viss vaghet, vilket manar HovR:n till stor försiktighet vid bedömning av vad som ska anses utrett. Med denna utgångspunkt anser domstolen det utrett att R våldtagit H vid två tillfällen under hösten 1987, någon gång i månaden under sommaren och hösten 1989 och under 1990 fram till sommaren. Han döms för våldtäkt.

4.4.3 Högsta domstolen

HD konstaterar inledningsvis att det faktum att det inte föreligger någon direkt vittnesiakttagelse eller teknisk bevisning betyder inte att bevisningen ändå inte skulle kunna anses tillräcklig för en fällande dom. Det måste dock vara ställt utom rimligt tvivel att den åtalade är skyldig. I detta fall är det av avgörande betydelse att bedöma H:s trovärdighet. HD menar att det faktum att H berättat om övergreppen för sin mor och syster under en resa till Bulgarien har betydelse i detta hänseende. H har lämnat en övertygande förklaring till varför hon valde att berätta vid just detta tillfälle. I övrigt så har hon gett ett trovärdigt intryck när hon lämnat sin berättelse. Den stämmer även väl överens med vad som antecknats i domarna

från TR:n och HovR:n. Hon har visserligen gjort vissa tillägg i HD, men dessa förklaras med att hon försökt förtränga det som hänt och därför först nu dragit sig till minnes vissa detaljer och tidpunkter. Under pressande förhör där hennes berättelse ifrågasatts har hon förmåtts lämna rimliga förklaringar. Något beaktansvärt skäl för H att falskt tillvita R saknas.

HD anser att H:s berättelse är trovärdig och det kan inte betvivlas att R våldtagit henne. I vilken utsträckning detta skett är en annan fråga. Vid fyra fall har H förmått redogöra för händelseförloppet på ett så pass detaljerat sätt att HD anser det ställt utom rimligt tvivel att R begått de beskrivna gärningarna. Vad gäller övriga påstådda sexuella övergrepp så har inte H kunnat lämna mer precisa uppgifter om tidpunkt och tillvägagångssätt. Det är osäkert i vilken omfattning övergrepp har förekommit, i vilken mån våld har använts och om R förstått, alternativt ställt sig likgiltig inför, att H inte ville ha samlag. HD menar dock att uppgifterna är sådana att det får anses ställt utom rimligt tvivel att R vid något ytterligare tillfälle förövat våldtäkt mot H. HD menar sig ha funnit R övertygad om våldtäkt i mindre omfattning än HovR:n och sänker därför straffet något.

4.5 NJA 1992 s 446 – ”Jungfrufallet”

I detta mål stod H åtalad för grovt sexuellt utnyttjande av underårig och grov våldtäkt. **Enligt gärningsbeskrivningen** har H förgripit sig på C, som är hans biologiska dotter.

Det första åtalet, berör grovt sexuellt utnyttjande av minderårig som ska ha skett vid två tillfällen under april 1990 och vid upprepade tillfällen under tiden maj 1990 till oktober 1991. Det sexuella umgänget ska den första gången ha bestått i att H stoppat fingrar i C:s könsorgan medan han onanerat. Den andra gången ska ett fullbordat samlag ägt rum. Vid de följande tillfällena ska han ha slickat hennes könsorgan, tvingat henne att onanera åt sig samt onanera sig själv, samtidigt som han smekt henne över bröstet eller könsorganet. Brottet borde enligt åklagaren bedömas som grovt, då det är begånget mot en biologisk dotter som saknat sexuell erfarenhet och varit i en försvarslös situation.

Det andra åtalet avser grov våldtäkt och ska ha skett vid ungefär 200 tillfällen mellan april 1990 till oktober 1991. H har med våld eller hot om våld tvingat sin dotter till samlag eller med samlag jämförbart sexuellt umgänge, vaginalt, analt och oralt. Hoten ska ha bestått i att H tagit fram knivar och hotat C till livet om hon inte gjort som han sa. Han har vid senare tillfällen utnyttjat den rädsla han framkallat genom tidigare hot. Våldet har bestått i att han vid

något tillfälle hårt tagit tag i henne och kastat omkull henne, och någon gång gett henne en örfil. Även detta brott anser åklagaren bör bedömas som grovt, med hänsyn till den råhet som H visat genom att förgripa sig mot sin egen dotter, som befunnit sig i en försvarslös situation. H förnekar samtliga gärningar.

C har berättat att övergreppen inletts i samband med en fest. Både före och efter festen har H pratat med C om vikten av att vara oskuld så länge hon är ogift. På vägen hem ska H, som var berusad, ha försökt kyssa henne. Väl hemma har han fortsatt prata om vikten av att bevara sin oskuld till giftermålet. Han sade sig vara tvungen att kontrollera att hon fortfarande var oskuld. Efter en halvtimme förmådde han henne att lägga sig på rygg. Han drog av henne byxorna och stoppade in två fingrar i hennes könsorgan. Kort därefter tog han bort handen. C såg då att han onanerade. När han fått utlösning gick han till badrummet. Han återvände snart och bad om förlåtelse.

Ungefär en vecka senare kom han åter in till henne när hon låg i sitt sovrum. Den förra undersökningen hade inte gett något entydigt svar, så han var tvungen att undersöka saken ytterligare. Det enda sättet som enligt honom återstod var att genomföra undersökningen med sin penis. Efter avslutat samlag sprang C in på badrummet för att tvätta sig. Hon var rädd för att bli med barn.

Denna typ av övergrepp fortgick, oftast på natten och i hennes sovrum. Vid några tillfällen ska H ha hotat henne med en kniv. Samlagen var hädanefter huvudsakligen anala. C uppskattar dem till omkring 235 tillfällen. Vid tre tillfällen hade han vaginala samlag med henne, och vid tre-fyra tillfällen orala. Han ska även ha tvingat henne att se på porrfilm.

Det framkommer även att C har berättat för sin kusin att hon blivit våldtagen. C har då beskrivit hur två pojkar har förgripit sig på henne i en skog. En av dem ska ha hotat henne med en kniv. C har i rätten förklarat att hon hittat på den här historien.

Till stöd för C:s berättelse har ett flertal vittnesförhör genomförts med hennes vänner, klassföreståndare och skolans syokonsulent. För dessa har hon berättat att hon blivit våldtagen av sin far. Samtliga förefaller ha funnit henne trovärdig.

H har i förhör berättat att det C anklagat honom för är rena fantasifoster. Han beskriver sin dotter som mycket fantasifull. Som exempel nämner han att hon velat åka till USA för att gifta sig med en kille i en popgrupp. Som skäl för C att beljuga honom anför han att hon inte

vågat berätta för honom att hon blivit av med oskulden. Hon ska även ha tyckt att familjen haft för många barn och varit för fattig. Han berättar även att han har ett svart födelsemärke nära sin penis som C borde känna till om de haft sexuellt umgänge. Han har aldrig hyrt någon porrfilm.

Till stöd för H:s berättelse har åberopats ett antal vittnesförhör. Dessa har hållits med H:s fru, hans syster och en god vän till familjen. Ingen av dem har märkt av något konstigt i relationen mellan far och dotter. De som sovit i hushållet har inte heller noterat någon aktivitet på nätterna. C beskrivs som en person med livlig fantasi.

Skolpsykologen Stig Broquist har i sakkunnigförhör anfört att det enligt honom är det helt osannolikt att C fantiserat ihop det hon berättat om faderns övergrepp. Det är dock inte uteslutet att övergreppen kan ha skett vid färre tillfällen och att knivar använts i mindre omfattning. Vad gäller berättelsen om våldtäkten i skogen så menar Broquist att det är helt naturligt att hon lämnat ifrån sig en sådan påhittad historia. Hon hade ett stort behov av att skicka någon slags signal till omvärlden samtidigt som hon ville skydda familjen.

Överläkaren Kari Ormstad har i ett vittnesförhör redovisat en rättsmedicinsk besiktning av C. Besiktningens fynd talar starkt för att C:s ändtarms- och slidöppning varit utsatt för forcerad uttänjning. Hur ofta detta ska ha skett kan inte Ormstad uttala sig om, annat än att det ska ha skett flera gånger. Inträngningarna analt har skett i större omfattning än vaginalt.

Ett förhör hölls även med innehavaren av den lokala videoaffären, på H:s begäran. Han vederlade H:s påstående om att han inte hyrt några porrfilmer, varpå H ändrar sig och erkänner att det har hänt några gånger.

4.5.1 Tingsrätten

C har gett TR:n ett intryck av att hon berättat om självupplevda händelser. Berättelsen har inte avvikit från vad som sagts under förundersökningen. Det som hon tidigare har berättat för de vittnen som hörts stämmer i väsentliga delarna överens med vad som berättats vid huvudförhandlingen. Skolpsykologen Broquist har dessutom bedömt henne som trovärdig och lämnat en förklaring till varför C vid ett tidigare tillfälle hittat på att hon blivit våldtagen i en skog. H har å andra sidan ändrat sig vad gäller frågan om han har hyrt någon porrfilm. Vad gäller födelsemärket så är det inte särskilt iögonfallande.

TR anser att C:s berättelse förtjänar tilltro framför H:s och hennes berättelse ska således ligga till grund för prövningen. Det är genom hennes uppgifter utrett att H begått de gärningar han åtalats för. Vad gäller antalet våldtäkter så är det i varje fall utrett att det rör sig om ett stort antal. H döms för grovt sexuellt utnyttjande av minderårig och grov våldtäkt.

4.5.2 Hovrätten

H ändrade här sin berättelse. Efter den tidigare omtalade festen ska han ha undersökt om C varit oskuld, då han inte ansett sig fått något tillfredsställande svar på sina förfrågningar om saken. Detta ska ha skett hemma i C:s sovrum. Han säger sig ha hållit handen utanför hennes trosor. Han har då, ofrivilligt, fått erektion och även utlösning i kalsongerna, utan att röra vid sin penis. Han skämdes över detta och sprang in till badrummet.

Någon vecka senare gjorde han ytterligare ett försök att undersöka om C var oskuld. Vid tillfället satt han uppe och såg på porrfilm innan han gick in till henne. C sa att hon skulle skrika om han rörde vid henne. Hon sprang sedan in på toaletten och låste dörren. Han har återkommit med denna begäran ett antal gånger. Vid ett tillfälle, ett par veckor innan han greps, var H och C hemma själva tillsammans med yngsta sonen. H tog återigen upp diskussionen och sa att han var tvungen att få veta sanningen. Han tog upp en förskärare och hotade att skära halsen av sig om hon inte lät honom undersöka henne. C reagerade inte på detta. H blev upprörd, slängde ifrån sig kniven och tog tag runt halsen på henne. Han sa att han skulle strypa henne om hon inte lät sig undersökas. C gav med sig. Hon lutade sig mot kylskåpet eller väggen och drog ner byxorna. Han förde in pekfingret i hennes slida, men kände ingen mödomshinna. Han förde sedan in långfingret, med samma resultat. Han kan inte minnas att han hade erektion vid undersökningen. Skälen till undersökningarna har aldrig varit sexuella, han har bara velat få klarhet i om hon var oskuld eller ej.

Hovrätten har även inhämtat ett vittnespsykologiskt sakkunnigutlåtande av psykologen Nils Wiklund. Han anser att flera av C:s berättelser tyder på att hon återger verkliga händelser. Främst gäller detta skeendet i samband med festen och i köket. Andra delar av hennes berättelse är av en mer generaliserande karaktär och kan således inte utan vidare bedömas som tillförlitliga. Flera andra omständigheter talar för att det C berättat inte är tillförlitligt, t.ex. att ingen annan i familjen har märkt av någonting trots att dessa övergrepp ska ha skett regelmässigt och flera gånger i veckan. En möjlighet är att delar av det C berättar är uppdigtat med inspiration från sexuella erfarenheter med andra än hennes far. C:s berättelse

om en våldtäkt i en skog kan inte säkert avfärdas som uppdiiktad. Det kan även ifrågasättas om inte C haft sexuella kontakter med jämnåriga. Sammantaget vinner hypotesen om att C:s utsagor delvis är uppdiiktade starkare stöd än alternativa förklaringar. De delar som då ska vara uppdiiktade enligt Wiklund är de som avviker från H:s berättelse i HovR:n, alltså de vaginala, anala och orala samlagen.

HovR:n inleder med en bedömning av det C har berättat. Flera detaljer framstår som uppenbart osannolika. Exempel som nämns är antalet samlag och frekvensen av dessa, samt det omfattande bruket av knivar som H ska ha ägnat sig åt. HovR:n menar att dessa överdrifter och förvanskningar försvårar bedömningen av C:s utsagor. Hennes berättelse är ofta allmän och generaliserande, dock med ett antal detaljerade undantag. Dessa tyder på att C återger självupplevda händelser. Det kan dock inte uteslutas att hon bildat dessa erfarenheter på annat sätt, exempelvis genom att titta på porrfilm. Några händelseförlopp har beskrivits mer levande och detaljerat och förefaller således mer trovärdiga. Detta rör händelserna som inträffat efter festen och det som ska ha skett i köket. H:s berättelse bekräftar dessutom att dessa händelser, åtminstone till viss del, återger verkliga skeenden. De gärningar som H har erkänt kan vara orsak nog för C att framföra de beskyllningar som hon gjort mot fadern. På grund av dessa oklarheter i C:s berättelse är hennes utsagor inte nog för fällande dom utan någon stödbevisning.

Vad gäller Ormstads rättsintyg så finns det ingen annan rimlig förklaring till de uppvisade skadorna än att C påtvingats vaginalt samlag. Den våldtäkt i en skog som C berättat om kan inte säkert avfärdas som uppdiiktad. Enligt Wiklund så utgör denna berättelse den mest särpräglade och homogent återgivna berättelsen av samtliga i hela utsagematerialet. Det kan vara så som Wiklund angett. Samtidigt utesluter inte detta att H förgripit sig på C, rättsintyget är dock inte en intäkt för att så har skett.

Vad gäller de skador i ändtarmsöppningen som rättsintyget företett så finns det alternativa förklaringar till dessa, även om de förefaller mindre sannolika. De kan ha uppkommit vid kraftig förstoppning, och det kan heller inte uteslutas att de uppkommit vid den våldtäkt som det enligt Wiklund inte är otrolig att C utsatts för.

Att familjen och andra personer som rört sig i dess närhet inte säger sig ha märkt något kan exempelvis bero på att ingenting har skett, eller att de av någon anledning inte vill berätta om vad de omvittnat. Någon klarhet i denna fråga står ej att finna. De övriga vittnesförhör som

hållits har inte gett något stöd till, eller motsagt, C:s berättelse. Med avsaknad av annan bevisning som ger stöd åt C:s berättelse finner HovR att det inte finns tillräckligt stöd för att fälla H mot hans nekande. Hans egen berättelse får således ligga till grund för domen.

HovR:n resonerar sedan kring rekvisiten för sexuellt utnyttjande av underåring. Rekvisiten anses uppfyllda och H döms för grovt sexuellt utnyttjande av underårig, sexuellt utnyttjande av underårig och försök till sistnämnda brott.

4.5.3 Högsta domstolen

Inledningsvis konstaterar domstolen återigen att ett ansvarspåstående som i allt väsentligt är grundat på målsägandens uppgifter kan utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom. Det är dock inte tal om att efterge de krav som i övrigt ställs vid brottmål. I dessa fall blir domstolens huvuduppgift att bedöma målsägandens trovärdighet. Det är inte tillräckligt att målsägandens uppgifter framstår som mer tillförlitliga än den tilltalades. Det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den åtalade gjort sig skyldig till vad som ligger honom till last.

Domstolen uttrycker sedan en viss skepsis kring vittnespsykologer och deras förmåga att avgöra huruvida ett vittne talar sanning eller ej. Det tycks vara tveksamt i vilken mån psykologisk expertis bättre kan avgöra om en person ljuger än gemene man. HD menar att det i vart fall står klart att domstolarna inte okritiskt kan utgå från deras bedömningar. De kan erbjuda värdefull hjälp från fall till fall, men domstolen måste fråga sig om ett behov för ett sakkunnigförordnande verkligen föreligger. När det endast är fråga om att bedöma trovärdigheten hos någon som ska höras personligen anser HD att det sällan borde finnas skäl att förordna en sakkunnig. Vidare bör domstolen, så långt det är möjligt, utse den sakkunnige för att i största möjliga mån förhindra partiskhet.

Vad gäller det aktuella målet menar HD att det sätt som C lämnat sin berättelse gett ett trovärdigt intryck. Hennes berättelse har varit lång och detaljerad och i allt väsentligt inte avvikit från vad hon tidigare uppgett. Detta har betydelse vid bedömningen av utsagens tillförlitlighet. Av än större vikt är hur detaljerat hon återgivit flertalet episoder, som bildar en sammanhållen helhet. Här avser domstolen händelserna efter festen och redogörelsen kring hur H trängde in i henne med sin penis för att kontrollera om hon var oskuld. Även redogörelsen kring händelsen i köket innehåller detaljer som talar för att det är ett verkligt skeende som återges. Åtminstone så är C:s berättelse i sistnämnda del klart mer sannolik än

det som H berättat. Ytterligare en redogörelse, där H har haft analt samlag med C i föräldrarnas sovrum, är detaljerad och framstår som trovärdig och självupplevd.

Att C berättat för i varje fall tre personer om övergreppen, och dessa personers vittnesmål om hur hon berättat och vad hon berättar, utgör enligt domstolen ett starkt stöd för att det rör sig om ett verkligt händelseförlopp.

Vidare så talar de skador som överläkaren redogjort för att C utsatts för anala och vaginala samlag. Att dessa skador skulle uppkommit på något annat vis än vid sexuell inträngning betraktar domstolen som så osannolikt att det lämnas därhän. Om dessa skador inte har uppkommit genom H:s handlande, vem har då orsakat dem? Psykologen Nils Wiklund har i sitt utlåtande räknat med möjligheten att C har haft en pojkvän. Detta har dock tydligt motsagts av utredningen i målet. C:s väninnor som hörts som vittnen har berättat att hon inte haft någon pojkvän och rent av varit ointresserad av pojkar.

Ytterligare en möjlighet är att någon annan än H har våldtagit henne. Innan C berättat för någon om faderns övergrepp har hon berättat för några väninnor att hon blivit våldtagen av två okända pojkar i en skog. I samtliga förhör har C förklarat att det var en påhittad historia. HovR, och Nils Wiklund, har inte ansett sig kunna avfärda historien som påhittad. Denna händelse menar HovR skulle kunna förklara skadorna i underlivet, även om det anges vara mindre sannolikt. Nils Wiklund menar att skildringen av våldtäkten i skogen, ur en utsagepsykologisk synvinkel, tycks återge en verklig upplevelse. Skulle berättelsen vara påhittad menar han att detta talar för en fabuleringsförmåga utöver det vanliga.

HD anser att det Nils Wiklund anfört är svårförståeligt. Detta då berättelsen om våldtäkten i skogen, så som den återgetts, innehåller få konkreta detaljer. Vidare så skulle C ha väntat orimligt länge med att berätta om vad som skett, om det skulle röra sig om en verklig våldtäkt. HD menar att det sammanfattningsvis finns starka skäl som talar för att händelsen i skogen aldrig ägt rum. Det förefaller troligt att C, så som psykologen Stig Broquist angett, velat avge en berättelse om en våldtäkt, för att signalera för omvärlden vad det är som hon har varit med om.

Några beaktansvärda skäl för C att beljuga H har enligt HD inte framkommit. Antalet övergrepp kan dock ifrågasättas. Dock menar domstolen att även om antalet skulle vara

överdrivet så förringar det inte C:s trovärdighet. Här stödjer man sig även på Stig Broquist utsagor.

Angående att ingen annan i familjen eller som annars vistats i dess närhet tycks ha märkt av övergreppen så anför HD att det inte kan förutsättas att de släktingar som hörts har lämnat riktiga eller fullständiga uppgifter. Av C:s berättelse framgår att även hon har haft ett intresse av att de andra familjemedlemmarna inte skulle märka av övergreppen.

HD bedömer C:s utsagor som så tillförlitliga att de ska läggas till grund för en fällande dom. H döms för grov våldtäkt och grovt sexuellt utnyttjande av underårig.

4.6 NJA 1996 s 176 – ”DNA-fallet”

I detta mål har åklagaren väckt åtal mot F för våldtäkt. Ytterligare en person, S, står åtalad för skyddande av brottsling.

Enligt gärningsbeskrivningen ska F, natten mot den 5 aug 1995, haft besök av E i sin lägenhet. F har då slitit ner E på golvet, från en soffa, så att hon hamnat på magen ovanpå en madrass. F har vänt på henne, slitit sönder hennes tröja och behå samt dragit ner hennes byxor och trosor. Sedan han misslyckats med att sära på E:s ben har han åter vänt henne på mage. Med den ena handen har han hållit fast hennes händer över hennes huvud, med den andra har han hållit för hennes mun. Med sitt ena ben har F särat på E:s ben och trängt in med sin penis i hennes slida. Han tilltvingade sig ett samlag. Det våld som han brukat har för K framstått som trängande fara. F och S har förnekat respektive åtalade gärningar.

E har i stora drag berättat att hon tidigare den aktuella kvällen träffat både F och S, som hon känner sedan innan, på restaurang Sandra. Hon pratade med dem båda, men mest med S. Vid midnatt blev hon inbjuden till F på te. Hon fick uppfattningen att S också skulle med, och tackade ja. På vägen hem till F träffade de E:s mamma och moster som var där för att hämta henne. Hon sade till dem att hon skulle hem till S på te, och sedan gå vidare till sin sons farmor för att sova. Strax efter mötet sa S att han ville gå hem och sova. E blev besviken då det var S som hon helst ville prata med, men följde ändå med F. Eftersom hon kände F sedan tidigare trodde hon inte att något skulle hända. Hon har tidigare uppfattat honom som snäll och trevlig. De gick in genom porten till trapphuset. Väl inne i lägenheten satte E på tv:n och videon, och fick då se att det satt en porrfilm i videon. Efter tio minuter hämtade F en madrass som han lade på golvet framför soffan. Han drog strax därefter ner henne på madrassen. F slet

av E hennes kläder och hade i samband med detta sönder hennes tröja. E gjorde motstånd och spottade honom i ansiktet. F var helt tyst under övergreppet. Han vände henne på mage och trängde in i henne bakifrån. Det gjorde mycket ont och E hade ont i underlivet i en vecka efter detta. Efter vad som kändes som en lång tid avslutade F plötsligt övergreppet. E vet inte om han fick utlösning eller om han använde kondom. Han kastade ut både henne och hennes kläder från lägenheten. E hade då endast på sig den sönderslitna tröjan. I trapphuset kastade hon sina skor på ytterdörren och skrek ”vad i helvete har du gjort”. Hon klädde på sig och gick hem till sin moster som bodde i närheten. Väl där bröt hon ihop och kunde först inte prata. Hon lyckades till sist berätta vad som hänt, och råddes att anmäla det som skett. Själv ville hon inte det, då det skulle innebära att F inte skulle få träffa sin dotter på väldigt lång tid, men hon blev övertalad. Det fanns ingen anledning för henne att bli arg över att hon blivit utslängd, hon hade inte velat sova över ens om hon erbjödits det.

S har i förhör berättat att han och F träffat E, som de känner sedan innan, på restaurang Sandra. S anlände till restaurangen kring midnatt och drack då tre stora starköl på tio minuter. Han köpte sedan mer öl och uppskattar att han druckit 10–15 öl under kvällen. När han träffade E började hon tafsa och stöta på honom. De kom överens om att de skulle ha samlag med varandra. Runt 40 minuter senare lämnade de restaurangen. F lovade S att han skulle få låna F:s lägenhet, vilket S gjort vid andra, liknande, tillfällen. S skulle även få en kondom av honom. På vägen till F:s lägenhet pratade E med sin mamma och moster som kom åkande i en bil. Alla tre fortsatte sedan till F:s lägenhet. Inget särskilt ska ha hänt på hemvägen, han och E tog inte på varandra. För att grannarna inte skulle vakna tog de källaringången. S ändrar sig dock senare och säger att det var på E:s begäran de tog denna ingången, då hennes arbetsgivare bodde i en grannfastighet.

Väl inne i lägenheten slog de sig ned i vardagsrummet. F satte på en porrfilm på tv:n. E verkade inte speciellt intresserad av denna och han tror att hon sov. F, som satt i fåtöljen, smekte hennes hår och ben. E var inte intresserad. F hämtade en madrass, ett täcke och en kudde. Han slängde åt S ett paket kondomer och lämnade dem ifred. Efter att de tittat en stund på filmen så reste sig E upp, tog S hand och drog upp honom så de kunde lägga sig på madrassen.

Vid ett tillfälle, medan E och S hade samlag, kom F in i rummet och hämtade en handduk. Handduken hängde sedan F in på toaletten så att S skulle kunna duscha efter samlaget. Han fick utlösning i kondomen. Han höll kondomen i sin hand och det är möjligt att det droppade

sperma på täcket innan han spolade ner den. E ska även ha tagit kondomen och fört den mot sitt bröst. F kom in i vardagsrummet medan de klädde på sig. Han smekte E på ryggen men hon var inte intresserad. Han tog då hennes kläder och slängde ut dem i trapphuset, varpå E lämnade lägenheten. Hon såg inte arg ut. Efter att S hämtat sina kängor, som F av misstag slängt ut i trapphuset tillsammans med E:s kläder, satte de sig i vardagsrummet och tittade på en film. S somnade på F:s soffa. Han väcktes av polisen på morgonen.

F har i förhör berättat att han anlant till restaurang Sandra strax före midnatt och att han där träffat S och E. E var intresserad av S och han såg att hon tafsade på honom. S frågade honom om han hade några kondomer att låna ut och om han fick låna hans lägenhet. Strax efter klockan ett lämnade de restaurangen och gick mot F:s lägenhet. På vägen träffade E sin mamma och moster som kom i en bil. Vid ett tillfälle ska S ha frågat E om hon ”vill [...] ha den nu”, på vilket E svarat jakande och stoppat ner handen i S byxor. De gick in via källargången. Väl inne i lägenheten satte F på en porrfilm. E verkade inte intresserad av filmen, hon sade sig inte bara vilja se utan även praktisera med S. F hämtade ett paket kondomer och slängde det till S. F gjorde inte några närmanden mot E. Hon hoppade upp i S knä och började kyssa honom. När hon sa att hon inte ville ha några åskådare gick F och hämtade en madrass, ett täcke och en kudde. Han lämnade vardagsrummet och gick in i sängkammaren. Han hörde normala samlagsljud från vardagsrummet. Efter 10-15 minuter öppnade han dörren, men såg då att de fortfarande höll på. Han ursäktade sig och stängde igen. En stund senare hörde han E skratta högt, varpå han förstod att de var klara. När F kom ut i vardagsrummet höll S på att klä på sig och E satt naken på madrassen med något framför sina bröst. F gav S en handduk och S gick sedan och duschade. F gjorde inte några närmanden mot E. Han bad E klä på sig och gå, och när hon inte gjorde det tog han hennes kläder och lade dem i trapphuset. Han ville bli av med henne fort då hon har ett dåligt rykte och ligger med vem som helst. Han ville inte att hans grannar skulle se att han haft henne på besök. E blev inte arg när han slängde ut henne. Det är på grund av att han slängt ut henne som hon nu beskyllt honom för våldtäkt. Tröjan måste hon haft sönder på egen hand, då den var hel när hon lämnade lägenheten. Om F hade velat ha sex med E så hade han kunnat få henne. F ställde även ut ett par kängor i trapphuset. E kastade dessa på dörren eller slog i den. När han öppnade dörren fick han se E lämna huset och att skorna stod kvar i trapphuset, varpå han kastade ner dem för trappen. S kom ut ur duschen och frågade vad han gjorde och sa att det var hans kängor. F gick ner och hämtade dem. S somnade sedan på soffan och F på madrassen.

Underläkaren Marie Blomberg har undersökt E morgonen efter och har i förhör berättat att det inte kan uteslutas att de skador som observerats på E:s kropp kan uppstå vid ett normalt samlag. De kan även ha uppkommit på det vis som E beskrivit.

En rättsmedicinsk undersökning av F har också företagits och denna har inte visat några tecken på färskt yttre våld som kan sättas i samband med den aktuella händelsen.

Kriminaltekniker Lars-Jörgen Dahlberg har i förhör berättat att den kriminaltekniska utredningen har utförts på ett bristfälligt sätt. En läkarundersökning av de misstänkta genomfördes inte omgående. Beslagtagna föremål har lagts i samma påse och således besudlat varandra. F:s lägenhet var låst men inte avspärrad. Det är möjligt att någon med nyckel varit där. I vardagsrummet låg en madrass på golvet. På bordet låg ett paket kondomer. Från badrummet togs ett täcke, då det enligt F ska ha legat under E vid samlaget. På täcket har man funnit tre spermiefläckar, varav två var otillräckliga för att kunna undersökas. Den tredje härrörde från S eller någon nära släkting till honom. Något fynd från F har inte påträffats.

E:s tröja var sönderriven uppifrån, vilket på grund av dess utformning kräver grovt våld eller betydande kraft. Spetsen på hennes behå var sönderriven. Byxorna var hela. På trosorna fanns blod.

A, E:s moster, har berättat att S och F var tillsammans med E när de träffade dem på natten. När E sedan kom hem till dem några timmar senare var hon väldigt ledsen. I den ena handen hade hon sin skor och strumpor. Hon hade jackan över sig och höll om sina bröst med den andra handen. Hon kröp ihop i fosterställning och grät hysteriskt och sade något om att hon blivit våldtagen. Hennes blus och behå var sönderriven. E ville först inte göra någon anmälan, men efter att ha blivit uppmanad till att göra det och hon fått tänka lite på saken beslöt hon sig ändå för att göra det. A hade aldrig sett E så här förut. A kan inte bedöma om hon spelade.

Det har även framkommit att F träffat en annan tjej tidigare på kvällen. De var på god väg att ha samlag, men denna tjej kom då att tänka på sin pojkvän och tappade lusten. F accepterade detta och var inte särskilt pockande.

4.6.1 Tingsrätten

Varken den rättsmedicinska undersökningen eller den kriminaltekniska undersökningen ger något klart entydigt stöd till vardera partens uppgifter. Den spermiefläck som påträffats och som troligen härstammar från S kan ha hamnat där vid någon annan tidpunkt. Det går inte att tidsbestämma fläckens uppkomst. Att S plötsligt mindes hur fläcken kan ha hamnat där och sedan ”bredde på med hur [E] hanterade kondomen” framstår inte som trovärdigt. Då fläcken kan ha tillkommit vid något annat tillfälle kan någon avgörande betydelse inte fästas till dess förekomst. Avgörande för bedömningen blir därför tilltron till de uppgifter som lämnats.

TR:n menar att det kan ifrågasättas vilket motiv E skulle kunna ha för att sanningslöst tillvita F ett allvarligt brott, ”som hon i vart fall nu vet kan medföra ett längre fängelsestraff”. Hon borde dessutom ha insett att hon inte skulle bli trodd om det förhöll sig så som F och S berättat.

A, som har berättat hur S mådde efter det eventuella övergreppet, har gett ett trovärdigt intryck. Det förefaller osannolikt att S på den korta vägen från F till A ska ha hittat på den här berättelsen som innehåller detaljer som framstår som självupplevda och därefter spelat upp en scen där hon varit förkrossad. Innan detta ska hon dessutom ha tänkt på, och haft kraft nog, att slita sönder sina egna kläder. Motivet för allt detta skulle alltså ha varit att F slängt ut henne, mer eller mindre naken, från lägenheten.

”Enligt rättens bedömning synes [E] som inte ens fullgjort grundskolan, sakna kapacitet och duperingsförmåga att hitta på och i detalj vidmakthålla en sådan uppbyggd historia.

Sammanfattningsvis finner TR:n att hennes berättelse och beteende när hon kom hem till [A] bär det självupplevdas prägel och att hon gjort ett mycket trovärdigt intryck.”

Det är möjligt att S och F enats om en berättelse, trots att S inte var närvarande i rättssalen när F hördes och att F suttit häktad belagd med restriktioner sedan han greps. De skulle exempelvis ha kunna gjort detta innan de greps. S kan även ha tagit del av förundersökningsprotokollet. De är i stort eniga vad gäller den yttre ramen, hur de tog sig till lägenheten, hur de satt i soffan, vad man pratade om o.s.v. Då S sagt sig ha druckit 10–15 öl på bara några timmar anser TR:n att det är anmärkningsvärt hur många detaljer han nu minns, särskilt då han inte lämnade några detaljuppgifter när han hördes av polisen.

S och F:s berättelser skiljer sig huvudsakligen åt vad gäller beskrivningen av E och hennes beteende gentemot dem. S har förnekat att något särskilt hände på hemvägen, medan F berättat att S frågat E om hon ”vill ha den nu” och E stoppat sin hand innanför S byxor. F har även berättat att E satt sig i S knä och kysst honom i soffan. S har förnekat att de rörde vid varandra vid detta tillfälle. S har berättat att F vid ett par tillfällen försökt få E:s uppmärksamhet, något F förnekat. Med tanke på hur samstämmiga de två är när det gäller oväsentliga detaljer är det anmärkningsvärt att deras berättelser skiljer sig åt så mycket vid händelser som de borde komma ihåg. Sammanfattningsvis anser TR:n att tilltro inte kan fästas vid de uppgifter som F och S lämnat. Att de befann sig i lägenheten på morgonen medför ingen annan bedömning.

Således ska E:s utsaga ligga till grund för bedömningen. Det kan därför inte betvivlas att F våldtagit E på det sätt som åklagaren påstått. F döms för våldtäkt, S döms för skyddande av brottsling.

4.6.2 Hovrätten

Ny skriftlig bevisning i form av ett sakkunnigutlåtande från SKL åberopas. Av detta framkommer att det förekommer två spermafläckar på täcket som nu har kunnat undersökas. Det ena kommer från F, det andra från S. I den sistnämnda fläckens epitelcellsfraktion har det påvisats en blandning av DNA från minst två personer, som inte kan uteslutas komma från S och E, men kan uteslutas komma från F.

Anna Kihlgren, som utfört undersökningen, har hörts över utlåtandet. Hon har berättat att det inte går att tidsbestämma när spermafläckarna avsatts och att blandningen av DNA i epitelcellsfraktionen kan bero på att en spermacell fallit sönder och blandats med en annan epitelcell. Fläckarna behöver inte ha avsatts samtidigt. Ungefär 20 % av Sveriges befolkning har samma typ av epitelceller som E. F har förklarat spermafläcken på täcket med att den tillkommit under onani eller under sömn.

HovR:n anser att E:s berättelse varit utförlig och innehåller detaljer som gör att den förtjänar tilltro. S berättelse om samlaget med E saknar konkreta uppgifter. S berättelse saknar det självupplevdas prägel. F har lämnat osannolika uppgifter om E:s beteende gentemot S i sexuellt avseende. Exempelvis skulle S ha kommit ihåg om E stoppat ner sin hand i hans

byxor på vägen till lägenheten, om detta hade hänt. F har således också framstått som mindre trovärdig.

HovR:n anser vidare att det framstår som i hög grad osannolikt att E skulle komma på idén att falskt tillvita F om hon vet att ett vittne, S, uppehållit sig i lägenheten.

Försvaret har påpekat att det enligt Dahlberg skulle krävas två händer för att riva sönder E:s tröja. Då F enligt E hela tiden ska ha hållit fast hennes händer ovanför hennes huvud kan han inte ha rivit sönder hennes tröja. HovR:n anser inte att detta rubbar den allmänna tilltron till E:s berättelse, hon kan minnas fel vad gäller det exakta sammanhanget där tröjan drogs sönder.

Att övertygande skäl talar för att en av spermafläckarna härrör från F ger ytterligare stöd till E:s berättelse. Genom de tilltalades egna uppgifter har det framkommit att täcket kan ha använts av S vid andra tillfällen vilket förklarar varför det finns en spermafläck från honom där. Att det inte kan uteslutas att DNA kommer från S och E, men från F, ger visst stöd åt påståendet att S och E haft samlag. Det finns emellertid stort utrymme för att det härrör från någon annan än E.

HovR:n anser att det vid övervägande av samtliga omständigheter inte finns anledning att betvivla att E haft samlag med F. Som talande för att en våldtäkt ägt rum nämner HovR:n uppgifterna i den rättsmedicinska undersökningen. Med stöd i detta finner HovR:n det styrkt att F tilltvingat sig samlag med E på det sätt som åklagaren beskrivit.

4.6.3 Högsta domstolen

I HD hålls ytterligare förhör, ett är med polisinspektör Karin Andrae Bittner som vittnat om att E var i kraftigt chocktillstånd när hon kom in till polishuset. Hon berättade stötvis och i perioder var hon apatisk. Det tog en halvtimme innan ett förhör kunde hållas med henne.

Enligt Bittner måste E ha varit med om något mycket allvarligt för att komma i detta tillstånd.

Två andra förhör har hållits med biologerna Stig Holgersson och Anne Kihlgren som har uttalat sig angående ytterligare ett utlåtande från SKL, i vilka de också medverkat. I nio fläckar på täcket har det påvisats sperma, och övervägande skäl talar för att detta kommer från S. I fläckarnas epitelcellsfraktioner påvisades en blandning av DNA, och skäl talar för att detta kommer från honom och E. I sex ytterligare fläckar påvisades sperma. Skäl talar för att

detta kommer från F. I vissa av dessa fläckars epitelcellsfraktioner påvisades en blandning av DNA. Skäl talar för att detta kommer från honom, men frågan måste lämnas öppen om det även finns DNA från E.

HD konstaterar att för att F ska kunna dömas för de gärningar som åklagaren lagt honom till last måste det ställas bortom rimligt tvivel att han begått dem. E:s berättelse vinner stöd av vad som uppgetts om hennes tillstånd sedan hon kom hem till A. Hennes berättelse är dock svårförenlig med den bevisning som utgörs av utlåtanden från SKL. Beviskravet är inte uppfyllt. Åtalet mot F ska ogillas.

4.7 NJA 2005 s 712 – ”Stuvstafallet”

I det här målet står LG åtalad för ett större antal gärningar. Han åtalas för grov kvinnofridskränkning mot sin fru CG och fridskränkning mot sina barn. Han är åtalad för misshandel gentemot ytterligare en person. I tillägg till detta så åtalas han för våldtäkt av CG. Nedan kommer endast våldtäktsåtalet att behandlas närmare.

Enligt gärningsbeskrivningen ska LG någon gång under 2003 med våld tvingat CG till samlag. Våldet har bestått i att LG tagit tag i henne bakifrån, lagt henne på sängen och hållit fast henne med sin kroppstyngd, slitit av hennes byxor, utdelat flera slag mot hennes kropp och sedan tryckt en kudde över hennes ansikte medan han genomförde samlaget.

Vad gäller våldtäktsåtalet föreligger två vitt skilda versioner. Det de har gemensamt är att det förekommit vilda gräl. Polis har kallats till hemmet vid flera tillfällen när grälen urartat. Båda har polisanmält för våld från den andres sida.

LG har berättat att upprinnelsen till alla bråk är CG:s alkoholproblem och hennes, till följd av detta, provokativa sätt. Hon skriker och bråkar och följer efter honom. Han får be barnen att de ska ta bort mamma. Han har aldrig slagit CG eller barnen och han vet inte varför hon säger som hon gör.

CG har berättat att det visserligen är sant att hon har alkoholproblem men att detta inte är orsaken till bråken. Det är snarare så att skälet till att hon dricker är hur LG behandlar henne. Han har ofta slagit henne med öppen hand i ansiktet, men även knuffat henne, slagit henne med knuten näve och sparkat henne. Till följd av det stora antalet tillfällen har hon svårt att skilja dem åt. LG har dessutom ofta utsatt henne för sexuella övergrepp. Han har inte

respekterat hennes nej utan ansett det som sin rätt att ha sex med henne. Vid ett antal tillfällen har någon eller några av barnen kommit in i sovrummet för att sära på dem. LG har då sparkat eller slängt ut dem från sovrummet. För att barnen skulle slippa vara med om detta slutade hon efter ett tag att säga nej. Även dessa tillfällen har hon svårt att särskilja, men har särskilt kunnat berätta om ett tillfälle där LG har tryckt en kudde över hennes ansikte.

4.7.1 Tingsrätten

Om CG:s berättelse läggs till grund för TR:s prövning så innebär det att åtalet mot LG vad gäller våldtäktsåtalet i huvudsak ska anses styrkt. Därför är det av vikt att avgöra om sådan tilltro kan sättas till CG:s uppgifter.

CG:s berättelse är sammanhängande, klar och detaljerad. Inget är svårförklarligt eller ger anledning att betvivla att den återger vad som verkligen hänt. Något beaktansvärt skäl för CG att sanningslöst tillvita LG har inte framkommit. Trovärdigheten avseende det CG berättat är hög, bl. a. sett till den mängd små detaljer hon har till stöd för sitt minne. Dessa detaljer tyder på att det hon berättar är självupplevt. Att det skulle vara sprunget ur hennes fantasi förefaller inte sannolikt.

Att vittnen berättat att CG för dem uppgett att hon blivit utsatt för övergrepp ger inget större stöd för CG, då dessa uppgifter härstammar från henne. Uppgifterna talar dock för att CG under en längre tid berättat för sin familj om hur hon har det hemma.

Ett betydligt större stöd får CG av det barnen berättat i polisförhör. De har beskrivit hur föräldrarna bråkade, hur de försökt ta undan sin mamma för att bråket skulle upphöra och hur de bönade att föräldrarna skulle sluta bråka. De har även berättat att pappa slagit mamma och dragit henne i håret.

Med hänsyn till vad som framförts förtjänar CG:s berättelse tilltro. Genom de uppgifter som hon har lämnat är det styrkt att LG på så sätt åklagaren beskrivit tilltvingat sig samlag med CG. LG döms för våldtäkt. Han döms även för grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning och misshandel.

4.7.2 Hovrätten

Inget som förekommit i HovR i fråga om åtalet för våldtäkt föranleder någon annan bedömning än den TR:n har gjort. Hovrätten fastställer tingsrättens domslut vad gäller åtalet om våldtäkt, grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning och misshandel.

4.7.3 Högsta domstolen

Av särskild vikt för prövningen av frågan om LG begått de brott som han åtalats för är vilken tilltro som kan sättas till CG:s utsaga. CG har i förhör i HD och tidigare lämnat en utförlig berättelse. Som TR:n anför har hennes berättelse hög trovärdighet, bland annat tyder berättelsens detaljrikedom på att det hon berättar är självupplevt. Sådana uppgifter saknas dock vad gäller åtalet om våldtäkt, enligt HD.

Att det vid brottslighet av detta slag ofta saknas vittnesiakttagelser och teknisk bevisning hindrar inte att bevisningen ändå kan vara tillräcklig för fällande dom, förutsatt att de uppfyller de uppställda kraven om att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått den åtalade gärningen.

I denna del finns ingen annan utredning än CG:s berättelse. Den har hög trovärdighet. Men avsaknaden av stödbevisningen och att CG inte kunnat placera händelsen närmare i tiden leder sammantaget till att det inte kan vara ställt utom rimligt tvivel att LG gjort sig skyldig till våldtäkt. HD friar LG från våldtäktsåtalet. Han döms för grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning och misshandel.

4.8 NJA 2009 s 447 I – ”Knivfallet”

Enligt gärningsbeskrivningen har Y natten till den 20 december 2008 genom våld och hot om våld tvingat A till samlag. Våldet och hotet har bestått i att Y knuffat in A på lägenhetens toalett. Han ska ha låst dörren, hållit en hand om hennes mun och hotat henne med en kniv, klätt av henne samt tvingat henne att själv klä av sig. Den sexuella handlingen har bestått av att A tvingats suga på Y:s penis, att Y genomfört ett vaginalt samlag med henne och att han försökt tränga in, alternativt trängt in, med sin penis i A:s analöppning. I vardagsrummet ska Y sedan genomfört ett vaginalt samlag med A.

Y och A kände inte varandra sedan tidigare. De har stött ihop under en natt då de var för sig besökt restauranger och barer. De följdes sedan åt hem till Y.

A har i förhör berättat att hon följde med Y hem för att han sagt att hans kompis skulle kunna ge henne skjuts hem. Hon hade pojkvän och var inte ett dugg intresserad av Y. De rörde inte vid varandra på väg till Y:s kamrats bostad. Väl i bostaden tog hon av sig skorna, men behöll jackan på i väntan på att Y:s kamrat skulle köra henne. Kamraten, AM, låg och sov i sängen när de kom dit. Y la armen bakom ryggen på henne och knuffade in henne i badrummet. Han låste dörren och höll en matkniv mot sidan av hennes hals och med den andra handen höll han för hennes mun. Han tvingade henne att ta av sig kläderna. A protesterade initialt, men tänkte sedan att det var bättre att lyda än att bli mördad. Sedan hon dragit ner sina byxor genomförde han ett vaginalt samlag med henne på toaletten. Vid ett tillfälle tryckte han in sin penis i hennes analöppning. Det gjorde ont, men hon tror inte att det var avsiktligt. Hon gjorde inte motstånd under samlaget, men tänkte hela tiden på hur hon skulle kunna fly. Han drog henne vid ett tillfälle i håret så det gjorde ont. Det var blött på golvet så hon blev våt på ryggen. Under tiden övergreppet pågick frågade hon om Y använde kondom. Han svarade att det gjorde han inte, varpå hon frågade om han inte kunde be AM om en. Y sa att han inte hade några. Hon frågade då om de inte kunde gå ut och köpa ett paket. A:s förhoppning var att hon skulle kunna smita därifrån om de gick för att köpa kondomer. Y sade nej igen. Vid något tillfälle föreslog hon också att de skulle gå ut till sängen eller soffan. Varje gång hon sa något tryckte han handen hårdare över hennes mun och kniven hårdare mot hennes strupe. Hon var mycket rädd.

Y bad AM att lämna lägenheten. A ropade att han inte behövde gå ut, men han lämnade ändå. Y låste lägenhetsdörren och de hade samlag på sängen. När samlaget var över sade hon att hon skulle jobba dagen efter och var tvungen att åka hem. Han svarade att hon inte skulle åka hem.

Det knackade på dörren, men det tog inte Y någon notis om. A påpekade detta, men Y sa att hon inte skulle bry sig om det. Han sa att han ville träffa henne och berättade att han bodde i Göteborg. Hon sa att hon skulle till Göteborg om ett par dagar, så de kunde träffas då. Hon bad honom hämta hennes kläder på toaletten. Efter att ha blivit ombedd några fler gånger gick han och hämtade kläderna. Y sa åt henne att om hon skulle säga något till polisen så skulle hon få ångra det, och A svarade att hon inte skulle anmäla honom. Y släppte in sin kompis i lägenheten. A kände igen AM från två tidigare restaurangbesök. Y bad henne om hennes telefonnummer, men A svarade att hon inte kunde det. Y bad henne då att skicka ett sms till honom och skriva att hon älskade honom, så att han skulle få numret på det viset. A tänkte då

att hon ju inte ens kände honom. Hon skrev ”Hej” i ett sms och skickade det till honom. Innan hon gick kramade Y henne och kysste henne. Hon lät honom göra det då hon inte ansåg sig ha något annat val.

Så snart hon kommit ut från lägenheten skickade hon ett sms till en kompis där hon skrev att hon blivit våldtagen. När hon kommit bort en bit från lägenheten ringde hon 112 och berättade detsamma för dem. Hon bad att personen i andra änden inte skulle lägga på, då hon var rädd att Y skulle komma efter henne. Polisen kom efter ett par minuter.

Efter händelsen noterade hon att hennes klocka var trasig. Hon tror att den gått sönder när hon knuffades omkull inne på badrummet. Hon hade även ont i hårbotten och analöppningen.

Y har i förhör berättat att han bjudit med A hem till en kompis på efterfest. Avsikten var hela tiden att de skulle ha samlag. Efterfest och samlag betydde samma sak, han kände att hon gillade honom. På väg till lägenheten höll de varandra i handen och han tog henne på rumpan. Det var underförstått att de skulle ha sex. Han har aldrig erbjudit att köra hem henne eller sagt att hans vän skulle kunna göra det, ingen av dem har bil eller körkort.

När de kommit in i lägenheten klädde de av sig ytterkläderna i hallen. A gick in på badrummet för att titta till ett litet sår som hon hade på läppen. Y följde efter och ställde sig bakom henne. Han sa att hon var fin. Hon vände sig om och de kysste varandra. De smekte varandra och hade därefter sex inne på badrummet. Vid ett tillfälle lade sig A på golvet och blev blöt på ryggen. Hon ville att de skulle gå ut från badrummet och fortsätta på soffan istället. Då AM sov tyckte Y att det lät som en okej idé. När de kom ut från badrummet upptäckte de dock att AM var vaken, han satt i sängen och skrattade åt dem. A gick tillbaks in på badrummet och bad Y att säga åt AM att ta en promenad. AM lämnade lägenheten och de fortsatte det sexuella umgänget i AM:s säng. Vid ett tillfälle när han tog henne bakifrån gled hans penis ur och när han skulle stöta in den igen kom han fel och stötte mot hennes bak. Hon ryckte till och stönade lite, och han bad om ursäkt.

När AM knackade på dörren bad han honom vänta då de inte var färdiga. När samlaget var avklarat pussade han henne och släppte in AM. Han presenterade dem för varandra och det visade sig att de kände varandra sedan innan. A klädde på sig och frågade efter Y:s telefonnummer. Hon fick numret och skickade ett sms till hans mobil. Hon sa att hon ville träffa honom igen, vilket han emellertid inte hade några planer på att göra. De kysstes och hon

lämnade lägenheten. När de var ensamma berättade AM för Y att han hört att A tidigare anmält en kille för våldtäkt. Y sa till AM att han var rädd att polisen skulle komma. Han somnade sedan på soffan, och där låg han när polisen kom.

Y misstänker att A hittat på detta för att det inte ska spridas rykten om dem och för att hennes föräldrar och pojkvän inte ska få veta. Y är tidigare dömd för medhjälp till våldtäkt och en rad andra brott. Han säger sig ha blivit anklagad för våldtäkt flera gånger. Han skäms mycket över den tidigare våldtäktsdomen och menar att han nu blivit anklagad på grund av sin karma.

Polisinspektör DJ som förhörde målsäganden den aktuella morgonen har berättat att han uppfattat henne som trovärdig. Hon var rädd och uppskärad. Hon har lämnat väldigt många detaljer, som exempel nämns att hon berättat att Y vid ett tillfälle bett om ursäkt.

De uppgifter AM har lämnat stämmer överens med vad Y berättat. Han uppfattade inget tecken på att något övergrepp ägt rum, de uppförde sig som ett vanligt kärlekspar. De kramades innan de skiljdes åt. En kniv som hittats på bordet bredvid sängen säger AM att han använt som skruvmejsel.

Den övriga utredningen i målet består av att kniven undersökts av SKL. Något DNA från Y eller A har inte påträffats. En annan kniv av samma typ har hittats i köket, men denna har inte undersökts. A har även genomgått en rättsmedicinsk undersökning. Några synliga skador påträffades ej. Hon har dock varit påtagligt öm i hårbotten och uppvisat en intensiv smärta vid undersökningen av anus och yttre delen av ändtarmen.

4.8.1 Tingsrätten

TR:n konstaterar att Y:s uppgifter ska godtas om de inte vederläggs av utredningen. A saknar rimliga motiv att beljuga Y. Hon har lämnat en nyanserad och detaljerad berättelse. Hon har även lämnat uppgifter som framstår som oförenliga med en vilja att oskyldigt anklaga Y. Som exempel nämner TR:n att hon inte tror att han förde in sin penis i hennes analöppning med avsikt. Detaljrikedomerna i hennes berättelse stärker tilltron till hennes uppgifter. Sammantaget har A gett ett starkt och trovärdigt intryck. Det inspelade samtalet med SOS Alarm och DJ:s uppgifter visar att A var upprörd och rädd kort tid efter att hon lämnat lägenheten. Hennes sinnestillstånd vid tillfället stärker tilltron till hennes uppgifter. Det rättsmedicinska utlåtandet ger också stöd till hennes berättelse. Några synliga skador har inte observerats, men de områden där hon haft ont stämmer väl överens med de uppgifter hon lämnat.

TR:n anser att vid en samlad bedömning så är A:s berättelse tillförlitlig och vederlägger Y:s uppgifter. A:s uppgifter ska således läggas till grund för prövningen. Genom dessa uppgifter är det utrett att Y begått de av åklagaren åtalade gärningarna. Y döms för våldtäkt.

4.8.2 Hovrätten

HovR:n har tittat på inspelade förhör från TR:n och har tagit del av övrig bevisning. Det som förekommit i HovR:n föranleder inte någon annan bedömning än den som TR:n har gjort.

TR:s dom ska fastställas.

4.8.3 Högsta domstolen

HD konstaterar initialt att det inte är tillräckligt att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades. Vidare säger de att ett rimligt krav är att det som är möjligt att kontrollera av vad målsäganden berättat under förundersökningen faktiskt kontrolleras, även om brister i detta avseende inte nödvändigtvis innebär att åtalet inte kan anses styrkt.

Centralt för åklagarens talan är om samlaget tvingats fram under knivhot. A:s berättelse är huvudsakligen detaljerad och sammanhängande. HD menar dock att detta inte gäller fullt ut angående det hon berättat om kniven. Att Y ska ha hållit en kniv mot hennes hals i badrummet är svårförenligt med vad som i övrigt framkommit om deras förhållanden. Som exempel nämns att han vid ett tillfälle i det närmaste bett om ursäkt och att de kramades innan A lämnade lägenheten.

Att A lämnat uppgifter till SOS Alarm kort efter att hon lämnat lägenheten om att hon under knivhot blivit våldtagen ger stöd åt hennes berättelse. Det gör även de vittnesmål som beskriver hennes sinnestillstånd efter att övergreppet ska ha skett.

Uppgiften om knivhotet vinner dock inte stöd av annan utredning i målet. DNA-spår har inte hittats på den undersökta kniven från varken A eller Y. Rättsintyget ger inte heller något stöd för att kniven ska ha hållits mot hennes hals.

AM:s uppgifter motsäger det A berättat. Han har visserligen inte sett vad som skett i badrummet men anser ändå att det är otänkbart att målsäganden utsatts för våld eller hot. Hans uppgifter får dock bedömas med stor försiktighet. Han är nära vän till Y och de har talat om händelsen efter att A lämnat lägenheten. Vid värderingen av utsagan måste det dock vägas in att Y greps kort därefter och har suttit häktad med restriktioner fram till

huvudförhandlingen i TR:n. A betraktade inte heller AM som på något vis delaktig i gärningen, men påkallade ändå inte någon hjälp från honom.

Vid en samlad bedömning anser domstolen att det finns starka skäl som talar för att målsäganden blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp. Att det finns tveksamheter kring hennes uppgifter om knivhoten och att den tekniska utredningen inte kunnat belägga detta hot gör dock att det inte kan anses ställt utom rimligt tvivel att Y tilltvingat sig samlag på det sätt som åklagaren påstått. Han frias.

4.9 NJA 2009 s 447 II – ”Spanskafallet”

Enligt gärningsbeskrivningen har K (16 år) tvingat M (15 år) till samlag genom att putta ned henne på en säng, lagt sig över henne med hela sin kroppstyngd och dragit av hennes byxor och underbyxor.

Parterna är ense om att de träffats för att K sagt sig kunna hjälpa M att plugga till ett prov i spanska. Det visade sig snart att K inte alls behärskade språket, utan lämnat denna uppgift med ”glimten i ögat”. De har båda berättat att ett samlag förekommit och de är ense om att K använt en kondom.

M har berättat att K har gjort ett antal närmanden mot henne vid detta tillfälle. Hon har bett honom att sluta och sagt åt honom att hon är kär i A. K svarade då att han pratat med A och att denne sagt att han fick göra vad han ville med henne. Detta gjorde henne ledsen, hon var både rädd och upprörd. M ville lämna huset och började packa ihop sina saker. K var i det här skedet ute ur sovrummet. När han återvände in i rummet puttade han ner henne i sängen och la sig över henne. Hon sa att hon skulle polisanmäla honom, men han skrattade bara åt henne. Hon slog mot hans axlar och armar men kom inte loss. Vad hon förstått så har han satt på sig kondomen när han var ute ur rummet.

K har å sin sida berättat att de börjat kela och att det enda ledde till det andra. De har hela tiden befunnit sig i sängen. De klädde av varandra, M satte på honom kondomen som han hade i plånboken.

4.9.1 Tingsrätten

Inledningsvis konstateras att det inte finns någon anledning att ifrågasätta tillförlitligheten hos någonderas berättelse. Avgörande blir vilken tilltro som kan sättas till M:s berättelse. Hon har berättat på ett sammanhängande och detaljerat sätt. Där hennes handlingar ifrågasatts av försvaret har hon förmått lämna godtagbara förklaringar.

K:s berättelse anses inte ha samma djup. Den sexuella aktivitet som han beskrivit framstår för TR:n som något sprunget ur en ung mans föreställningar om sexuella aktiviteter. Rätten finner det även märkligt att M skulle ha inlett ett sexuellt förhållande med en nära vän till A, med tanke på att hon vid tidpunkten var fäst vid honom. Det framstår även som högst osannolikt att M skulle anklaga en bekant för ett så allvarligt brott om han inte var skyldig.

Av utredningen har det framkommit att K valt att lämna av M på en busshållplats, trots att han tidigare åtagit sig att skjutsa hem henne. Detta handlande anser inte TR:n är förenligt med att de nyss ska ha avslutat den sexuella relation som K beskrivit. M:s beteende dagarna efter ger också stöd för hennes berättelse. Hon har på ett fullt godtagbart sätt förklarat varför hon inte anmälde K förrän fyra dagar efter övergreppet ska ha skett.

Vid en sammanvägning av det nu anförda anser TR:n att M:s berättelse har ett sådant försteg framför K:s berättelse att den kan läggas till grund för ansvarsbedömningen. Genom M:s uppgifter är det klarlagt att K tvingat till sig samlag på det sätt åklagaren beskrivit. K döms för våldtäkt.

4.9.2 Hovrätten

Utredningen vid HovR:n är densamma som i TR:n. HovR:n gör inte någon annan bedömning.

4.9.3 Högsta domstolen

M har lämnat sina uppgifter på ett sammanhängande och detaljerat sätt. Vissa delar av hennes berättelse väcker dock tvivel angående om K verkligen tilltvingat sig samlaget på det sätt som åklagaren beskrivit. Av hennes egna uppgifter framkommer det att hon själv initialt inte betecknade det som våldtäkt.

M:s föräldrar har berättat om hur hon reagerat dagarna efter händelsen. Detta talar för att M varit med om något obehagligt, men det kan inte tas som intäkt för att hon blivit våldtagen.

Kravet på det våld som krävs för att det ska vara fråga om en våldtäkt har satts väldigt lågt. Även med beaktande av detta kan det inte vid en samlad bedömning anses vara ställt utom rimligt tvivel att K tvingat henne till samlag på det sätt som åklagaren beskrivit. K frias.

5 Sammanställning av praxis

5.1 Inledning

En rad resonemang och argument återkommer regelbundet i den här typen av mål. För att kunna analysera när och var argumenten används och vilken effekt de verkar få på den slutliga domen har de nedan ställts upp i ett antal tabeller.

NJA 1980 s 725 är uppdelat i två mål. Det första, (a), representerar målet där N och R är part. Det andra, (b) representerar målet där U-B, M, L och R är part.

5.2 Tabeller

5.2.1 Domslut

Den mest grundläggande uppställningen är över hur de olika instanserna faktiskt har dömt i dessa mål, som har det gemensamt att avgörande teknisk bevisning saknats. Med *friad* avses att den tilltalade friats vad gäller våldtäktsåtalet, han kan ha dömts för annan brottslighet.

Mål	Tingsrätten	Hovrätten	Högsta domstolen
NJA 1980 s 725(a)	Dömd	Dömd	Dömd
NJA 1980 s 725(b)	Dömd*	Dömd	Friad
NJA 1988 s 40	Friad	Dömd	Dömd
NJA 1991 s 83	Dömd	Dömd	Dömd
NJA 1992 s 446	Dömd	Friad**	Dömd
NJA 1996 s 176	Dömd	Dömd	Friad
NJA 2005 s 712	Dömd	Dömd	Friad
NJA 2009 s 447 I	Dömd	Dömd	Friad
NJA 2009 s 447 II	Dömd	Dömd	Friad

* L fälldes för våldförande, R för våldtäkt.

** Fälldes för sexuellt utnyttjande för erkända gärningar.

5.2.2 Målsägandes trovärdighet

En central fråga i den här typen av mål är hur trovärdig målsäganden uppfattats av domstolen och hur tillförlitlig dennes berättelse är. Här är det värt att anmärka att den uppdelning som gjorts i viss doktrin, där en målsägande kan vara trovärdig och en berättelse kan vara tillförlitlig, inte upprätthålls. Trovärdig och tillförlitlig används i praxis oftast som synonymer, oavsett instans. I uppställningen nedan har fokus inte legat på domstolens ordval, utan på vad det är rätten uttalar sig om, individen eller berättelsen.

Det händer att någon uttalad bedömning av målsäganden eller dennes berättelse inte redovisas och att domstolen istället nöjer sig med att konstatera att målsäganden eller dennes berättelse förtjänar tilltro framför den tilltalade. I vissa fall kompletterar detta även en uttalad bedömning.

Mål	Tingsrätten	Hovrätten	Högsta domstolen
NJA 1980 s 725(a)	B(D)	G(D)	B(D)
NJA 1980 s 725(b)	FB(D)	G(D)	FG(F)
NJA 1988 s 40	-(F)	B(D)	T(D)
NJA 1991 s 83	TBF(D)	TFG(D)	B(D)
NJA 1992 s 446	G(D)	F(F)	B(D)
NJA 1996 s 176	B(D)	B(D)	-(F)
NJA 2005 s 712	B(D)	-(D)	B(F)
NJA 2009 s 447 I	TB(D)	-(D)	TF(F)
NJA 2009 s 447 II	BG(D)	-(D)	F(F)

T: Målsäganden är huvudsakligen trovärdig.

B: Målsägandes berättelse är tillförlitlig eller förtjänar tilltro.

F: Skäl att bedöma målsägandes berättelse, åtminstone delvis, med försiktighet

G: Målsäganden förtjänar tilltro framför den tilltalade.

-: Tydlig bedömning av målsäganden eller dennes berättelse saknas.

(D): dömd. (F): friad.

5.2.3 Beaktansvärda skäl att falskt tillvita den åtalade

Ett vanligt argument i den här typen av mål, åtminstone i vissa instanser, är att det inte finns några beaktansvärda skäl för målsäganden att falskt tillvita den tilltalade, alternativt att det förefaller högst osannolikt att målsäganden skulle gjort det.

Mål	Tingsrätt	Hovrätt	Högsta domstolen
NJA 1980 s 725(a)	-(D)	-(D)	E(D)
NJA 1980 s 725(b)	-(D)	-(D)	B(F)
NJA 1988 s 40	E(F)	-(D)	-(D)
NJA 1991 s 83	E(D)	E(D)	E(D)
NJA 1992 s 446	-(D)	B(F)	E(D)
NJA 1996 s 176	E(D)	-(D)	-(F)
NJA 2005 s 712	E(D)	-(D)	-(F)
NJA 2009 s 447 I	E(D)	-(D)	-(F)
NJA 2009 s 447 II	E(D)	-(D)	-(F)

E: Beaktansvärt skäl för målsäganden att falskt tillvita den åtalade har ej framkommit, alternativt att det anses högst osannolikt att målsäganden skulle falskt tillvita den tilltalade.

B: Beaktansvärda skäl för målsäganden att falskt tillvita den åtalade har framkommit.

(D): dömd. (F): friad.

5.2.4 Målsägandes uppförande efter det misstänkta övergreppet

Ibland läggs viss vikt vid hur målsäganden uppfört sig efter att denne ska ha utsatts för ett övergrepp. Här blir ofta stödbevisning aktuell, exempelvis genom vittnen som kan berätta om målsägandens sinnestillstånd efter det påstådda övergreppet. I de fall instanserna uttalar sig angående detta konstateras det antingen att målsäganden uppfört sig som ”vanligt” eller så som domstolen förväntar sig att ett offer för ett sexualbrott ska uppföra sig.

Mål	Tingsrätt	Hovrätt	Högsta domstolen
NJA 1980 s 725(a)	-(D)	-(D)	-(D)
NJA 1980 s 725(b)	-(D)	-(D)	V(F)
NJA 1988 s 40	-(F)	-(D)	V(D)
NJA 1991 s 83	-(D)	-(D)	-(D)
NJA 1992 s 446	-(D)	-(F)	-(D)
NJA 1996 s 176	F(D)	-(D)	F(F)
NJA 2005 s 712	-(D)	-(D)	-(F)
NJA 2009 s 447 I	F(D)	-(D)	F(F)
NJA 2009 s 447 II	F(D)	-(D)	F(F)

F: Så som domstolen förväntat.

V: Uppfört sig som ”vanligt” eller åtminstone inte som domstolen förväntar sig att någon som utsatts för ett övergrepp ska uppföra sig.

(D): dömd. (F): friad.

5.2.5 Tilltalades trovärdighet

Det hör till ovanligheten att rätten uttalar sig om den tilltalades trovärdighet eller dennes berättelses tillförlitlighet. Ibland gör man det enbart i relation till målsäganden, på så vis att målsägandes berättelse i varje fall sägs vara mer trovärdig än den tilltalades.

Mål	Tingsrätt	Hovrätt	Högsta domstolen
NJA 1980 s 725(a)	-(D)	G(D)	-(D)
NJA 1980 s 725(b)	F*(D)	G(D)	F*(F)
NJA 1988 s 40	-(F)	-(D)	-(D)
NJA 1991 s 83	-(D)	G(D)	-(D)
NJA 1992 s 446	G(D)	-(F)	-(D)
NJA 1996 s 176	F(D)	F(D)	-(F)
NJA 2005 s 712	-(D)	-(D)	-(F)
NJA 2009 s 447 I	-(D)	-(D)	-(F)
NJA 2009 s 447 II	BF(D)	-(D)	-(F)

*Endast R:s utsaga bedöms.

G: Målsäganden förtjänar tilltro framför den tilltalade.

T: Den tilltalade är huvudsakligen trovärdig

B: Den tilltalades berättelse är tillförlitlig eller förtjänar tilltro.

F: Den tilltalades berättelse framstår som osannolik, i varje fall delvis.

(D): dömd. (F): friad.

6 Analys

6.1 Bevisprövning i våldtäktsmål

Det höga beviskravet som gäller vid annan allvarlig brottslighet gäller även vid våldtäktsbrott. Att det ofta kan vara svårt att föra bevis i denna typ av mål innebär inte någon lättnad av beviskravet för åklagaren.

I de undersökta fallen utgörs huvudbevisningen av målsägandens berättelse. Detta innebär att stor vikt ligger vid bedömningen av målsägandens trovärdighet och dennes berättelses tillförlitlighet. Med trovärdighet avses den allmänna tillit som kan sättas till personen, medan det med tillförlitlighet avses vilket bevisvärde berättelsen har. Denna bedömning har en ofrånkomligt subjektiv prägel, hur den utförts i praktiken behandlas närmare i avsnitt 6.3.2.1. Inställningen att det alls är möjligt, ens för en expert, att avgöra om en okänd person talar sanning saknar beteendevetenskapligt stöd. Denna bedömning borde således ha ett högst begränsat bevisvärde och inte påverka den slutliga domen i någon nämnvärd omfattning.

6.2 Våldtäktsbrottet

Under den undersökta perioden har våldtäktsbrottet förändrats vid ett flertal tillfällen. Gärningar som tidigare rubricerats som *sexuellt utnyttjande* eller *sexuellt tvång* har omfattas nu av våldtäktsbegreppet. Den sexuella handling som krävs har utvidgats från *heterosexuellt samlag* till *sexuell handling*, förutsatt att kränkningen och omständigheterna i övrigt ansetts vara jämförligt med ett påtvingat samlag.

Att den legala definitionen av våldtäkt utvidgats ett flertal tillfällen under den undersökta perioden borde inte ha haft någon inverkan på bevisvärdering i de undersökta rättsfallen, särskilt då de sexuella handlingar som behandlas i rättsfallsstudien hela tiden omfattats av lagregleringen. Förarbetena ger inte något stöd för en förändrad bevisvärdering eller ett förändrat beviskrav, snarare påpekas det särskilt att beviskravet ska vara detsamma som vid övrig brottslighet.

6.3 Rättsfallsstudien

6.3.1 Domslut

Den mest grundläggande jämförelsen mellan instanserna är att titta på när de har friat och när de har dömt. I de fall som undersökts tycks rättsinstanserna ha varit tämligen samstämmiga under 80-talet och halva 90-talet. Det har i samtliga fall rört sig om mål där avgörande teknisk bevisning saknats men de har ändå för det mesta nått samma slutsats, en fällande dom.

Efter mitten av 90-talet förändras bilden något. TR:n och HovR:n fäller samstämmigt medan HD väljer att fria de tilltalade. Har HD börjat värdera bevisningen som föreligger annorlunda?

6.3.2 Huvudbevis

6.3.2.1 Målsägandens trovärdighet

I denna typ av mål är det målsägandens trovärdighet och dennes berättelses tillförlitlighet som ägnas mest utrymme i domskälen. Detta är naturligt då det huvudsakligen är denna bevisning som finns att tillgå. Att jämföra domstolarnas bedömning sinsemellan i detta avseende låter sig dock inte göras särskilt enkelt då de inte använder någon entydig metod för att avgöra om målsäganden är trovärdig och tillförlitlig. Det är svårt att skaka av sig känslan att det inte vore några större problem att innan bedömningen singla slant om vilken utgång målet ska få, och sedan anpassa domskälen efter detta.

En delförklaring till denna upplevelse är att instanserna är mycket sparsamma i sina resonemang och sin argumentation. Det kan konstateras att en målsägandes berättelse är så tillförlitlig att den ska ligga till grund för prövningen, trots att det stycket innan slagits fast att densammes utsagor måste bedömas med försiktighet, utan att någon argumentation som förklarar hur rätten nått fram till denna slutsats presenteras. Det är inte tydligt vilka omständigheter som är avgörande för domstolens resonemang och följderna av detta är att det blir väldigt svårt för den tilltalade att försvara sig och för en utomstående att avgöra om avgörandet är rimligt. Då målsägandens trovärdighet främst avgörs genom det omedelbara intryck som denne förmedlat i domstolen så kommer detta aldrig att kunna avhjälpas fullt ut. Men när just bedömningen av målsägaren och dennes berättelse är hela fundamentet för domen måste den få ta upp både tid och plats i domskälen. När så inte är fallet får man lätt intrycket att instanserna dömt utifrån magkänslan och därefter anpassat domskälen utefter denna. Antingen med några rader om att målsäganden berättat på ett *detaljrikt sätt som vittnar*

om att det hon berättar är självupplevt, eller tvärt om, beroende på vilken dom som eftersträvats. Om denna beskrivning återspeglar hur målsäganden faktiskt framfört sin berättelse i rätten är omöjligt att säga. Då instanserna i inte så få fall bedömer samma utsaga på väldigt olika sätt kan det ifrågasättas.⁵¹

Att analysera hur målsägandes trovärdighet bedöms försvåras ytterligare av att instanserna inte använder sig av någon gemensam begreppsapparat. I delar av doktrinen talar man om att en person kan vara trovärdig och att en berättelse kan vara tillförlitlig eller förtjäna tilltro. Detta är två olika saker. En person kan vara trovärdig utan att dennes berättelse för den sakens skull är tillförlitlig, och har gjort sig förtjänt av något egentligt bevisvärde. I praxis blandas begreppen friskt och behandlas närmast som synonymer. Detta gör det svårt att avgöra vad det egentligen är domstolen baserar sitt avgörande på. Är det målsägandens person, berättelsen hon lämnat eller båda? Oavsett vad svaret nu må vara så borde det i varje fall vara tydligt uttryckt, särskilt då det utgör hela fundamentet för domen. Detta rör sig om allvarliga brott, med allvarliga påföljder, vilka förtjänar att behandlas med mer respekt än så.

Om HD:s ökade benägenhet sedan mitten av 90-talet att fria i våldtäktsmål med svårt bevisläge beror på en förändring i hur man bedömer målsägandes person och utsaga är av ovanstående skäl lite svårt att uttala sig om. Som jag tolkar det så har HD, i varje fall sedan NJA 1996 s 176, haft en tendens att värdera den bevisning som utgörs av målsägandes person och berättelse som mindre avgörande. I nämnda rättsfall nämns inte ens om målsäganden kan betraktas som trovärdig eller om hennes berättelse kan betraktas som tillförlitlig. Istället konstateras endast att berättelsen är svårförenlig med SKL:s utlåtande och den tilltalade frias. I NJA 2005 s 712 går man ännu längre. Trots att målsägandes uppgifter anses förtjäna tillit räcker de inte till för en fällande dom då tidsangivelserna för övergreppen är vaga och det saknas stödbevisning. Vaga tidsangivelser har inte varit ett hinder tidigare, se både NJA 1991 s 83 och NJA 1992 s 446.

I NJA 2009 s 447 I och II finner HD förvisso skäl att bedöma målsägandenas berättelse med försiktighet. Detta kan dock tyda på att HD granskar målsägandes berättelse mer kritiskt än vad de gjort tidigare. Vad jag kan bedöma, utifrån den bristfälliga information som erbjuds, är inte dessa två målsäganden mer eller mindre trovärdiga och/eller tillförlitliga än någon annan

⁵¹ Jfr t.ex. NJA 1980 s 725(b), NJA 1991 s 83, NJA 2009 s 447 I och II.

målsäganden i de andra rättsfallen. I tillägg har de framstått som trovärdiga i TR:n, och HovR:n har inte sett någon anledning att göra en annan bedömning.

Sammantaget antyder studien att HD på senare tid bedömt målsäganden och dennes utsagor mer kritiskt, och att denna typ av bevisning inte har samma bevisvärde idag. Förmodligen är det fortfarande möjligt att döma en tilltalad utan stödbevisning, alltså helt och hållet med utgångspunkt i målsägandens utsaga, men då torde det krävas en alltigenom trovärdig målsägande vars berättelse är tillförlitlig.

Är då detta rimligt? Under förutsättningen att jag uppfattat vetenskaplig konsensus rätt så verkar det inte vara möjligt, i någon meningsfull mån, att avgöra om en person som du inte träffat förut talar sanning eller ej. Med den utgångspunkten så kan en trovärdig målsägande och en tillförlitlig berättelse ensamt *aldrig* nå upp till ett högt ställt beviskrav, då bedömningen i grund och botten är en subjektiv gissning. På sina håll i doktrinen har det anmärkts att ett principiellt krav på stödbevisning strider mot principen om fri bevisprövning. Det håller jag med om. Det ovan anförda innebär inte ett principiellt krav på stödbevisning, men likväl ett praktiskt. Detta då vi helt enkelt inte vet hur en lögnare identifieras idag. Det kan ändras imorgon. Okunskap är ingen ursäkt för att gissa.

Det är värt att anmärka att begreppet *stödbevisning* inte är tydligt definierat. Så som det används idag tycks det vara i det närmaste omöjligt att tänka sig ett fall som helt saknar någon form av stödbevisning. Begreppet behöver preciseras närmare för att fylla någon funktion, men det är ett ämne för en annan uppsats.

6.3.2.2 Beaktansvärda skäl att falskt tillvita

Ett vanligt förekommande resonemang är huruvida det finns några beaktansvärda skäl för målsäganden att falskt tillvita den tilltalade. Detta argument lyfts ofta fram i underrätterna och normalt slår man fast att några beaktansvärda skäl inte har framkommit. Vid endast två tillfällen i de undersökta fallen har någon instans ansett att ett sådant skäl förelegat (HD i NJA 1980 s 725(b) och HovR:n i NJA 1992 s 446). I båda instanser friades den tilltalade.

Dataunderlaget är begränsat, men argumentet tycks ändå ha en viss bäring för utgången. I det första målet utgjordes det beaktansvärda skälet av att den ene målsäganden var i behov av att förklara varför hon varit borta hela natten och i det andra målet erkände den tilltalade att han med sina fingrar vid några tillfällen kontrollerat om målsäganden, hans dotter, var oskuld. Att HovR:n anser att sistnämnda handling kan vara ett beaktansvärt skäl för målsäganden att

falskt tillvita den tilltalade en våldtäkt är inte särskilt kontroversiellt. Att HD i samma mål inte anser sig finna några beaktansvärda skäl är mer anmärkningsvärt.

Avsikten är ej att uttrycka någon åsikt i skuldfrågan. Det jag anmärker på är det märkliga påståendet att något beaktansvärt skäl för henne att falskt tillvita sin far inte framkommit. Det faktum att den tilltalade begått ett sexuellt övergrepp av det slag han erkänt måste utgöra ett beaktansvärt skäl att falskt tillvita honom ytterligare brottslighet. Det utgör dock inte ett hinder för en fällande dom, förutsatt att åtalet ändå är styrkt, varför det är väldigt onödigt att avfärda att beaktansvärt skäl föreligger.

Överlag är detta ett argument som borde användas med försiktighet, åtminstone i den mån det används som ett argument *för* en fällande dom. Att något skäl inte anses ha uppkommit under förhandlingarna kan inte tas som intäkt för att ett sådant skäl inte föreligger eller för den delen att ett övergrepp begåtts. En avsaknad av ett sådant skäl bör betraktas som en avsaknad av skäl att ifrågasätta målsägandens berättelse, inte som ett bevis *för* en omständighet. Omvänt vore att använda en avsaknad av en omständighet till nackdel för den tilltalade, något som knappast kan anses förenligt med straffrättsliga principer som *in dubio pro reo*.

Avsaknaden av denna omständighet har ofta inte sin förklaring i de faktiska omständigheterna utan i vad som bäst beskrivs som fantasilösa domare. NJA 2005 s 712 är ett exempel. Målet omfattar en mängd olika övergrepp. Det rör sig om ett dysfunktionellt förhållande där båda parter vid olika tillfällen gjort polisanmälan om våld från den andres sida. Detta hindrar emellertid inte TR:n från att slå fast att det inte föreligger några beaktansvärda skäl för målsäganden att falskt tillvita den tilltalade. Huruvida den tilltalade har gjort sig skyldig till våldtäkt eller ej vet vi inte (han friades i HD), men det borde i varje fall ha funnits *gott* om beaktansvärda skäl att falskt tillvita honom. Några skäl skulle till exempel kunna vara alla andra gärningar som han anklagats för, och även dömts för.

Det bör noteras att HD inte använt argumentet i något av de undersökta rättsfallen sedan 1996, medan TR:n gjort det i nästan vartenda fall. Kanske anser HD idag att frånvaron av beaktansvärda skäl att falskt tillvita den tilltalade har ett begränsat bevisvärde vad gäller den faktiska gärningen.

6.3.2.3 Målsägandes uppförande efter det misstänkta övergreppet

Hur målsäganden uppfört sig efter det eventuella övergreppet diskuteras ibland i domskälen. I de fall målsäganden uppfört sig ”som vanligt” eller på ett sätt som domstolen ej förväntar sig att man ska agera efter att ha genomlidit en våldtäkt, tycks detta utgöra ett tvivel som måste förklaras bort för att en fällande dom ska komma på fråga. I NJA 1988 s 40 ger målsäganden rimliga och övertygande förklaringar, vilket möjliggör en fällande dom. I NJA 1980 s 725 (b) kunde målsägarna inte lämna någon sådan förklaring, och de tilltalade friades. Det tycks således vara möjligt att döma den tilltalade även om målsäganden uppfört sig på ett sätt som inte förväntas av henne, men det kräver en godtagbar förklaring till agerandet. Dataunderlaget är litet, men resonemanget tycks ha betydelse för utgången.

Har målsäganden däremot varit ledsen och upprörd så pekar det i varje fall mot att hon varit med om något obehagligt. Det tycks dock inte räcka för en fällande dom, i varje fall inte sedan mitten på 90-talet. I följande fall, NJA 1996 s 176 och NJA 2009 s 447 I och II, betar sig målsäganden så som i varje fall TR:n och HD förväntar sig att ett offer för en våldtäkt ska bete sig. HD friar i båda fallen.

Det finns en fara i att lägga för stor vikt vid om målsäganden uppfört sig ”normalt” eller på ett sätt som rätten inte förväntat sig. Hur individer reagerar under chock och efter traumatiska händelser varierar sannolikt. Risken är betydande att domstolen helt utgår från sin egen subjektiva bild av hur ett våldtäktsoffer borde agera och ser eventuella avsteg från detta som ett bevis mot dennes berättelse. Precis som vid en avsaknad av beaktansvärda skäl att falskt tillvita den tilltalade, borde ett oväntat agerande av målsäganden efter det eventuella övergreppet betraktas som en nullitet. I varje fall så länge argumentationen inte har en tydlig bas i forskning om hur offer agerar efter traumatiska händelser. Återigen, okunskap är ingen ursäkt för att gissa.

Vidare är jag enig med HD:s uttalanden i NJA 2009 s 447 II angående målsägandens sinnestillstånd efter det påstådda övergreppet. Överensstämmer sinnestillståndet med det förväntade vid ett övergrepp så pekar det i riktning mot att hon utsatts för något obehagligt, men någon avgörande bevisning för den faktiska gärningen kan det inte anses utgöra, med förbehåll för att forskning på området kan förstärka eller försvaga bevisvärdet.

6.4 Motbevis

6.4.1 Tilltalades trovärdighet

Det är sällsynt att rätten alls uttalar sig om den tilltalades trovärdighet eller dennes berättelses tillförlitlighet. I de undersökta fallen behandlas den tilltalades trovärdighet enbart när han kan sägas förtjäna mindre tilltro än målsäganden, vilket man kan ifrågasätta relevansen i. Att detta förhållande inte är tillräckligt för en fällande dom slår HD fast redan i NJA 1980 s 725, och HD anser sig uppenbarligen tvungen att upprepa detta gång på gång. TR:n och HovR:n verkar huvudsakligen sluta använda argumentet på mitten av 90-talet.

Det framstår som lite märkligt att i de fall där huvudbevisningen är målsägandens utsaga överhuvudtaget inte bedöma den tilltalade eller dennes berättelse. Det bör anmärkas att HD är sämst på detta. I endast ett av de undersökta fallen nämns den tilltalade eller hans berättelse i domskälen. Finns det skäl att mer utförligt behandla dessa frågor? En tänkbar anledning vore att främja känslan hos den tilltalade av att den faktiskt blivit lyssnad på och att det som personen framfört trots allt har tagits i beaktning. När den tilltalades utsaga inte ens avfärdas utan helt och hållet ignoreras i domskälen är det svårt att inte dra någon annan slutsats än att det var poänglöst att den tilltalade ens närvarade under rättegången. Att komma ifrån en rättsprocess där ens sak inte har blivit hörd eller alls tagits i beaktande lär allvarligt skada tilltron till rättsväsendet.

Måhända finns det mer besvärande omständigheter att beakta. Det ska som bekant vara ställt bortom rimligt tvivel att den tilltalade begått den brottsliga gärningen som han åtalats för. Den tilltalade kan dömas oavsett om han under rättegången suttit tyst, lämnat uppenbart oriktiga uppgifter eller framstått som alltigenom trovärdig och lämnat en tillförlitlig berättelse. Huruvida sistnämnda faktiskt skett i något av fallen är omöjligt att säga, då den tilltalades utsagor behandlas allt för sällan. Att den tilltalade kan dömas under dessa förutsättningar är hursomhelst rimligt, förutsatt att det är styrkt att han är skyldig.

Men vad sker då när *båda* parter är trovärdiga, deras berättelser är tillförlitliga och avgörande teknisk bevisning saknas? Då denna bedömning huvudsakligen är subjektiv finns det inte några teoretiska hinder för att situationen ska kunna uppstå. Svaret är troligtvis att den tilltalade kommer att dömas, beviskravet är ju uppfyllt sett till praxis. För den tilltalade innebär detta att han måste ha ett alibi för att inte bli fälld. Bevisbördan placeras i praktiken

hos den tilltalade. Hur kan det vara möjligt, ens rent teoretiskt, att fälla någon då bevisen som talar för har exakt samma styrka som bevisen som talar mot?

Vad är lösningen på detta problem och varför har det uppstått? Att en tilltalad kan övertygas om skuld oavsett hur trovärdig han är och tillförlitlig hans berättelse uppfattas måste vara helt i sin ordning. Är det bevisat, ställt bortom rimligt tvivel, att han begått den brottsliga gärningen så spelar det ingen roll om han suttit tyst, farit med uppenbar osanning eller framstått som fullt trovärdig under rättegången. Problemet har inte sin grund i att den tilltalades berättelse ignoreras i domskälen, men det är sannolikt ett symptom. Problemet har uppstått på grund av att målsägandens berättelse regelmässigt övervärderats, att dennes berättelse ensam ansetts kunna uppfylla beviskravet. För att undvika att en tilltalad kan dömas trots att den bevisning som föreligger pekar lika starkt för som emot så måste beviskravet höjas, någon form av stödbevisning torde krävas.

Något krav på en alltigenom trovärdig och tillförlitlig målsäganden finns såklart inte för att fällande dom ska kunna meddelas, men oavsett hur trovärdig och tillförlitlig den ena eller båda uppfattas så bör det inte vara tillräckligt. Alternativet vore att den tilltalades utsaga måste vägas mot målsägandens. Om så vore fallet skulle den tilltalade sannolikt göra klokt i att sitta tyst under förhandlingen, oavsett om han var skyldig eller ej. Det kan inte anses vara en önskvärd utveckling.

Om detta är ett teoretiskt problem eller om det faktiskt hänt, kanske till och med i något av de undersökta fallen, går inte att säga. Så länge domskälen formuleras så knapphändigt som är normen idag lär vi heller aldrig få veta. Det borde i alla fall stå klart att ett så lågt ställt beviskrav inte är förenligt med straffrättsliga principer som *in dubio pro reo* och *in dubio mitius*.

Bilaga A

NJA 1981 s 253	Det finns vittnen till övergreppet. Huvudfrågan är gränsdragningen mellan våldtäkt och våldförande.
NJA 1986 s 127	Gärning erkänd, fråga om brottets svårighetsgrad.
NJA 1986 s 414	Gärningsmannen erkänner brott, målet berör främst hur allvarligt gärningen ska bedömas.
NJA 1987 s 64	Målsäganden är ett barn.
NJA 1989 s 102	Det enda som prövas i HD är huruvida den tilltalade ska utvisas.
NJA 1990 s 21	HD prövar frågan om en målsägande kan fullfölja talan mot en tilltalad sedan denne avlidit.
NJA 1990 s 370	Målet berör nödvärn vid våldtäkt.
NJA 1993 s 68	Målsäganden är 14 år och har inte hörts i målet på grund av psykiska besvär.
NJA 1993 s 310	De båda målsäganden är små barn.
NJA 1993 s 616	De båda målsäganden är små barn.
NJA 1994 s 268	Målsäganden är ett barn.
NJA 1997 s 538*	Målet berör främst sexuellt utnyttjande och huruvida målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd eller ej.
NJA 2001 s 899	Åtalet för grov våldtäkt prövas endast i TR:n.
NJA 2002 s 270	Våldtäktsåtalet prövas inte i HD.
NJA 2003 s 486	Målsäganden är ett barn.
NJA 2006 s 40	Målet behandlar främst frågor om utvisning och påföljd.
NJA 2006 s 79	Den tilltalade erkänner sexuell handling.
NJA 2006 s 221	Målsäganden är ett barn.
NJA 2006 s 510	Den tilltalade har erkänt sexuell gärning. Målet berör främst straffmätning.
NJA 2007 s 201	Den tilltalade har erkänt gärningen.

NJA 2007 s 425	Målet behandlar utvisning.
NJA 2008 s 482	Det som prövas i HD är huruvida den i HovR styrkta gärningen bör rubriceras som våldtäkt eller sexuellt tvång.
NJA 2008 s 1096	Målsäganden är ett barn.
NJA 2008 s 1184	Målet behandlar främst jäv och om rätten var domför.
NJA 2010 s 671	Den tilltalade åtalas för våldtäkt mot barn och grovt sexuellt utnyttjande av underårig.
NJA 2012 s 564	Den tilltalade har erkänt gärningen.
NJA 2013 s 63	HD prövar endast påföljdsfrågan.
NJA 2013 s 548	HD prövar endast hur gärningen ska rubriceras.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1962:10. *Förslag till brottsbalk.*

Prop. 1983/84:105 *om ändring i brottsbalken m.m.*

Prop. 1991/92:35. *Sexuella övergrepp mot barn, m.m.*

Prop. 1997/98:55. *Kvinnofrid.*

Prop. 2004/05:45. *En ny sexualbrottslagstiftning.*

Prop. 2012/13:111. *En skärpt sexualbrottslagstiftning.*

SOU 1938:44. *Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk II, motiv m.m.*

Litteratur

Diesen, C. *Bevisprövning i brottmål*, 2:a uppl., Norstedts Juridik, 2015.

Gregow, T. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996 s. 509–523.

Mellqvist, M. *Om tro, tyckande och vetande*, SvJT 2013 s. 753–778.

Nowak, K. *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, 2003.

Schelin, L. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, 2007.

Sutorius, H. *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2:a uppl., Norstedts Juridik, 2014.

Svensson, B. *Felaktigt dömda – några synpunkter med anledning av en rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, JT 2006-07 s. 375–383.

Rapporter

Axberger, H–G, Mentés, F, Palmgren Goodhe, K, Västberg, J, *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, 2006.

Uppslagsverk och ordböcker

Juridikens termer, 9:e uppl., Liber, 2002.

Nationalencyklopedin (18/12-14), <http://www.ne.se/lang/rättssäkerhet>

Elektroniska källor

Svärdkrona, Z, *Oskyldiga döms till fängelse*, Aftonbladet 8/5-06 (18/12-14),

<http://www.aftonbladet.se/debatt/article10816223.ab>

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1980 s 725

NJA 1982 s 164

NJA 1985 s 496

NJA 1988 s 40

NJA 1991 s 83

NJA 1992 s 446

NJA 1996 s 176

NJA 2005 s 712

NJA 2009 s 447

Rättsfall från Europadomstolen

Murray mot Storbritannien (dom 8 februari 1996)